

Litteraturgranskningar

GUNNAR HANSSON: *Dogm eller arbetshypotes? Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet*. Göteborg, Symposium 1997.

Titeln till Gunnar Hanssons doktorsavhandling i statsvetenskap är direkt hämtad från ett tal Wigforss höll 1925, *Socialismen – Dogm eller arbetshypotes?*, där denne polemiserade gentemot en dogmatisk hållning till (socialistisk) ideologi och politik. Wigforss förde här fram ett vetenskapligt (experimentellt) förhållningssätt som ett ideal, också tillämpligt inom politiken. Socialism, gestaltat som jämlikhet, ökad produktion och ”arbetarnas förening med produktionsmedlen”, skulle ses som en arbetshypotes vilken kunde utsättas för empirisk prövning. Med ett sådant perspektiv är politiska lösningar inga eviga sanningar, dogmer som motstår empirisk prövning.

Avhandlingens huvudfråga anknyter till frågan om dogm eller arbetshypotes. Hansson kan sägas vilja pröva om Wigforss själv lever upp till det vetenskapliga ideal han predikar för andra. Hur förhåller det sig med den intellektuella hållbarheten i Wigforss resonemang? Hansson slår inledningsvis också fast sin tes:

Det är denna förening av politik och vetenskap, vill jag hävda i denna avhandling, som ger Wigforss särprägel. I sitt politiska arbete använder Wigforss ett vetenskapligt orienterat förhållningssätt för att intellektuellt bearbeta de politiska problem han ställs inför som socialdemokratisk debattör och politiker. (s. 19)

För att besvara den övergripande idékritiska frågan om Wigforss förhållningssätt behöver författaren emellertid också beskriva Wigforss idévärld. Här ger Hansson sig själv en mycket omfattande idéhistorisk uppgift.

Vi får här följa den unge Wigforss skriftställarskap från 1908, med artikeln *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp*, till ovan nämnda tal som hölls 1925. Även om Hansson tematiskt väljer ut ett trots allt begränsat antal artiklar berörs här ett stort antal frågor eller problem som Wigforss tog sig an: Frågan om historiematerialismen respektive inställningen till klasskampen; Wigforss speciella syn på förhållandet mellan politik och moral; synen på krigets orsaker och möjligheterna att skapa fred; Inställningen till den liberala demokratin; Wigforss analys av statssocialismen liksom av möjligheten att genomföra en förändring av den ekonomiska organisationen i samförstånd. Till detta kommer också ett avsnitt som mer generellt resonerar om Wigforss inställning till reformismen.

Jag vill redan inledningsvis slå fast att bristen på avgränsning och mångfalden av mindre frågeställningar skapar problem avseende avhandlingens fokus. Kanske bidrar den vittfamnande ambitionen också till att författaren har svårt att distansera sig från sitt material. Jag återkommer till dessa frågor längre fram. Här vill jag nöja mig med att konstatera att avhandlingens uppläggning som en kronologiskt upplagd idéhistorik innehåller ett mycket stort antal delfrågeställningar och berör många sakfrågor. Min granskning missar, med något undantag, flertalet av dessa. Detta kan möjligen ses som en orättvis behandling av avhandlingen. Jag anser det emellertid nödvändigt att begränsa mig till vad jag anser vara avhandlingens röda tråd, frågan om Wigforss intellektuella förhållningssätt, som löper igenom beskrivningen i alla dessa något disparta delämnena. Jag ämnar inte systematiskt gå igenom idéanalysens alla metodiska grepp här, det har redan gjorts i samband med en likartad uppgift i denna tidskrift.¹ Avhandlings-

texten föranleder emellertid att några grundläggande metodiska frågor måste diskuteras.

En vag fråga ...

På ett allmänt plan står det ganska klart vad Hansson vill göra. Jag ska därför inte mer än kort nagelfara Hanssons precisering av avhandlingsproblemet. Avhandlingens explicita frågeställning anknyter till Wigforss retoriska fråga om socialismen ska ses som en arbetshypotes eller dogm. Den uppgift Hansson ger sig är att "undersöka hur Wigforss söker ge svensk socialdemokrati en såväl politiskt möjlig som intellektuellt hållbar förståelse av relationen mellan politisk teori och praktik med hjälp av en strategi" (s. 25). Så långt är frågeställningen vag och behöver således konkretiseras. Formuleringen innehåller två centrala uttryck, en politiskt möjlig förståelse respektive intellektuellt hållbar förståelse, som författaren därför också definierar för att vi ska veta vad som egentligen ska undersökas.

Med *det politiskt möjliga* avser Hansson att "de politiska lösningar Wigforss förordar skall vara formulerade inom ramen för SAP:s politiska åskådning och dess politiska kultur. Denna ram framgår ... av den politiska situationen" (s. 25). Mer än så får vi faktiskt inte veta. Genast inställer sig givetvis frågan hur det ska vara möjligt att avgöra när ett förslag är politiskt möjligt och när så inte är fallet. Den uppenbara risken är att detta får bestämmas av hur politiska förslag faktiskt togs emot, sådant som förkastades betraktas i efterhand som icke politiskt möjliga. Och, å andra sidan, måste väl också förslag som inte direkt överensstämde med rådande socialdemokratiska föreställningar kunna vara politiskt möjliga. Speciellt som författaren också ser Wigforss som en nytänkare och ideologiskt central gestalt inom arbetarrörelsen. I analysen spelar emellertid inte frågan om det politiskt möjliga någon betydelsefull roll, Hanssons kritik gentemot Wigforss grundas snarare på om denne lyckats formulera något konkret eller praktiskt politiskt förslag överhuvudtaget. Någon bedömning om de politiska lösningarna är politiskt möjliga eller inte ges inte.

Det centrala är således inte det politiskt möjliga utan "att diskutera i vilken utsträckning han formulerar intellektuellt hållbara uppfattningar i sin roll som politiker och idédebattör." (s. 35). Frågan är vad som mer precist avses med detta? Hansson drar direkta paralleller mellan Wigforss vetenskapliga hållning och det vetenskapsideal som Popper företräder; att se utsagor om verkligheten som provisorier, att utsätta våra övertygelser för ständig prövning. Hansson försöker fånga in det "intellektuellt hållbara" genom att ange tre kriterier – probleminsikt, självständighet och rationellt arbetssätt – för att närmare kunna pröva det intellektuellt hållbara i Wigforss texter. Utifrån dessa kriterier ställs tre frågor till materialet (s. 20):

En fråga avser attityden av nyfikenhet till den samhälleliga verkligheten: I vilken utsträckning ifrågasätter han det till synes givna? En andra fråga avser det problemorienterade betraktelsesättet till kunskap: I vilken utsträckning formulerar han alternativ till förhärskande uppfattningar? En tredje fråga avser det rationella arbetssättet: I vilken utsträckning argumenterar han logiskt konsistent inför de politiska problem han ställs inför?

Här efterlyser jag en mer grundlig diskussion om vad som ska avses med "vetenskapligt förhållningsätt" eller "intellektuellt hållbart". Jag saknar exempelvis ett försök att nagla fast Poppers mest omskrivna tankegång, tanken att vi bör utsätta våra *egna* "sanningar", övertygelser, för prövning i form av falsifieringsförsök. En sådan hållning kräver mer av oss än att vi bara förhåller oss kritiska visavi andras föreställningar. Men jag har också problem med att se hur de här, redan angivna, indikatorerna ska förstås. Det är till exempel svårt att hur forskaren ska kunna bedöma vad som ska anses vara det givna som bör (alltid?) ifrågasättas. Vidare kan det inte i sig vara tecken på intellektuell hållbarhet att försöka formulera alternativ och heller inte att alltid avvisa förhärskande föreställningar. Det går ju faktiskt att komma fram till att dessa "gamla sanning-

ar” också är riktiga. Fritänkare kan givetvis också vara feltänkare.

Ett annat problem är hur den idéhistoriska uppgiften synkroniseras med dessa för den idékritiska uppgiften centrala kännetecknen. Författaren framhåller att det är viktigt att vara generös gentemot den man studerar, i det här fallet Wigforss, och anvisar en systematisk eller till och med rekonstruktiv tolkningsmodell. På punkter där denne är vag eller kanske alls inte har tagit ställning är det forskarens uppgift att rekonstruera en wigforssk rationell argumentation: ”Resultatet av min undersökning avses bli en rekonstruktion av den unge Wigforss politiska idéer” (s. 35). Hansson lägger sig här i en tolkningstradition där generositet gentemot forskningsobjektet är central – man gör bästa möjliga tolkning av meningsmotståndarens eller tänkarens argumentation. När idékritiken tar vid är det inte en ”straw-man” som ska kritiseras utan granskningen tar sig an den skarpast möjliga tolkningen. På den här punkten hyser jag sympati för författarens resonemang. Men hur ska detta förenas med det sätt på vilket ”intellektuell hållbarhet” ska mätas. Hur ska vi å ena sidan avgöra om Wigforss förhåller sig självständig, problematiserar eller formulerar alternativ om vi å andra sidan rekonstruerar Wigforss bästa argument på alla punkter? Hansson diskuterar tyvärr aldrig hur dessa två olika uppgifter förhåller sig till varandra.

Om vi nu ändå skulle nöja oss med de anväsa kriterierna återstår emellertid ett än knepigare problem. Författaren underlåter nämligen att peka ut hur han avser att gå till väga för att i tolkningen av texten avgöra om dessa tecken på ett vetenskapligt förhållningssätt föreligger. Hur ska han som forskare kunna avgöra när någon visar insikt, självständighet eller uppvisar ett rationellt arbetssätt? Författaren för ingenstans någon diskussion om begreppens operationalisering, hur detta ska ”mätas” (bedömas; tolkas), varken i metodkapitlet eller, vad värre är, i analysen där beteckningarna används. Vi är därmed inne på hur frågan konkret besvaras.

... och ett oklart svar

De empiriska analyserna och sedermera hela avhandlingen sammanfattas i termer av vetenskaplighet eller ”intellektuell hållbarhet”. Hansson framhåller Wigforss strävan att inta ett ”vetenskapligt förhållningssätt” såväl i förhållande till den politiska idédebatten som gentemot det konkreta politiska arbetet med samhällsomvandlingen. Detta är något utmärkande för Wigforss jämfört med andra. I sammanfattningen av Wigforss förhållande till det marxistiska arvet drar exempelvis författaren följande slutsats:

Wigforss har som vi sett, en *betydande probleminsikt*, han uppvisar en *betydande självständighet* i sin problembearbetning och utformar en *rationell argumentation* för sin position ... dock ... besvärmas på väsentliga punkter av bristen på konkretion.” (s. 154, min kursivering)

Samma typ av slutsatser återkommer för varje sakområde. På flera ställen gör Hansson också jämförelser, inte bara efter en implicit skala (exempelvis grad av probleminsikt, självständighet) utan också mellan olika politiska aktörer. I diskussionen om den liberala demokratin jämförs exempelvis Wigforss förhållningssätt med hur partiets företrädare närmar sig problemet. Hansson finner att i ”förhållande till partiets företrädare i denna diskussion är Wigforss i hög grad självständig i sin bearbetning av den liberala demokratins problem” (s. 213). Ett liknande exempel är den jämförelse som görs mellan gillesocialisten Wigforss och (enligt Hansson) statsocialisten Möller:

Wigforss framställning om den ekonomiska omvandlingens problem är i jämförelse med annan skriftlig produktion av honom i mindre utsträckning probleminriktad och i större utsträckning propagandistisk. I jämförelse med andra samtida inom sitt parti är dock Wigforss i betydligt högre grad problemorienterad. Möller är en alls icke oflekterad debattör, men framstår emellertid vid en jämförelse med Wigforss som en förkunnare av socialismens uppenbara överlägsenhet med staten som ett självklart instrument ... Wigforss pekar på behovet av avvägningar ... (s. 242)

Det finns flera problem med det sätt på vilket Hansson drar sina slutsatser. Ett väsentligt sådant är det som redan berörts. Eftersom författaren inte mejslat fram några egentliga kriterier, eller för något resonemang i samband med den empiriska analysen, för när något ska betraktas som "problemorienterat", "självständigt" eller "rationellt" saknas egentligen grund för att dra sådana slutsatser. Jag finner helt enkelt inget systematiskt sätt som frågan besvaras på, då författaren saknar en fruktbar begreppsapparat att sortera sitt material med. Hansson använder förvisso genomgående och ofta stickord som interfolierar referaten av Wigforss texter; Wigforss problematiserar, argumenterar kritiskt och teoretiskt, åberopar empiriskt stöd etc. Men vi får aldrig klart redovisat när det är relevant att använda den här typen av beteckningar, när motsatsen gäller eller hur man sammanfattar och väger samman resultaten till en helhetsbedömning. Om vi ser på exemplet här ovan, kan vi fråga oss vad som gör Wigforss 'vassare' än Möller och hur hur går det till att utföra den jämförelsen? Vad betyder egentligen "i betydligt högre grad problemorienterad"?

De kriterier som här efterlyses borde rimligen vara knutna till det sätt på vilket Wigforss argumenterar. Men vid ett flertal tillfällen tycks Hansson snarare göra sina bedömningar utifrån de ståndpunkter Wigforss intar. Ovanstående citat utgör ett sådant exempel: Det kan tolkas som att det är innehållet i de ståndpunkter Wigforss respektive Möller intar snarare än sättet att argumentera som får författaren att komma fram till omdömena om de två kombattanterna. I det här fallet anses Möller stå för ett (självklart) statssocialistiskt synsätt medan Wigforss lösning är mer nyanserad (då denne avvisar statssocialism och inser att det måste göras avvägningar). Det finns flera andra tillfällen då den här oklarheten uppstår. Är det exempelvis Wigforss avvisande av ödesatron och önskan att förespråka moral som socialismens drivkraft som får Hansson att bedöma "intellektuell hållbarhet"?

När avsaknaden av klara bedömningskriterier kombineras med författarens långtgående beroende av Wigforss texter och sätt att reso-

nera undergrävs analysens trovärdighet (jag återkommer till beroendet utförligare längre fram). Eftersom Hansson låter Wigforss genom sina artiklar ställa problemet, att formulera det som i analysen kallas problemsituationen – problemet historisk materialism; problemet klasskamp, problemet politik och moral – och sedan också textnära refererar artiklarna, är det väl inte konstigt att Wigforss har "probleminsikt", eller problematiserar de marxistiska "fäderna" etc. Självlklart försöker också Wigforss inta en "självständig position" gentemot de som han kritiserar och rimligen försöker Wigforss argumentera rationellt. Hur ska han annars kunna övertyga någon? Frågan kan ställas om en analys av någon annan tänkare som utförs på samma sätt skulle kunna komma till slutsatser om bristande självständighet och brist på problematisering. Skulle Kautsky eller Möllers tänkande betraktas som ovetenskapligt, intellektuellt ohållbart och i så fall varför?

Och då det visar sig att inte heller referaten av Wigforss centrala texter – där Wigforss således problematiserar etc – är Hanssons egen självständiga beskrivning utan faktiskt i långa stycken är direkta citat undrar jag om inte författarens brist på distans spelat honom ett rejält spratt. Det är uppenbart att författaren riskerar att göra Wigforss slutsatser till sina och Wigforss egna retoriska grepp som sina tänkta invändningar (idékritik) gentemot Wigforss. Frågan är således vem det är som diskuterar, resonerar med Wigforss text – Hansson eller kanske Wigforss själv?

För att tydliggöra den kritik som här har riktats, låt mig utmana Hanssons hjälteporträtt. Som en tänkbar arbetshypotes kan jag tänka mig måla en helt annan bild, i mångt och mycket framvaskad ur Hanssons egen framställning. Det alternativa porträttet av Wigforss uppvisar en propagandist för öppenhet, experiment och pluralism. Vilka är då argumenten för att utmåla Wigforss som "tesdrivare"? Om Wigforss skulle inta en poppersk attityd borde texterna präglas av generositet gentemot motståndarna och en kritisk hållning till egna ståndpunkter och argument. Jag ser inte att Hansson ställt den frågan till mate-

riale. Och av det som framgår av de centrala artiklarna söker Wigforss enbart belegg för den egna ståndpunkten medan kritiken riktas mot andra. Hjälp är således skicklig på att driva en tes, att propagera för den frihetliga socialismen. Wigforss håller fast vid den marxistiska terminologin, exempelvis i diskussionen om klasskampen och strävan att göra Marx och Engels "odogmatiska" och i överensstämmelse med den egna hållningen (jfr också s. 119). Han håller också fast vid idén om ett relativt konkret socialistiskt mål, vilket också kan tänkas ha lett till delvis utopiska tankekonstruktioner. Denna dogmatiska hållning kan kontrasteras med hur andra ledande socialdemokrater, som exempelvis Gustav Möller och Richard Lindström, såg på arbetarrörelsen och de idéer den hade att förverkliga. De målsättningar dessa pekade ut var långt mer kortsiktiga och deras inställning till hur socialismen skulle gestaltas var betydligt mer öppen och i högre grad avhängig av vad "folket krävde". De var reformister som, för att använda ett positivt språkbruk, utgick från den demokratiska processens primat. Jag ser inte hur Hansson ska kunna vederlägga min alternativa tes på det sätt hans undersökning har lagts upp.

Vilken är kontextens betydelse?

Med en bugning till Quentin Skinner avser författaren att i sin idéanalys utnyttja en kontextualistisk ansats. Tanken är att Wigforss texter ska analyseras utifrån SAPs åskådning och kultur, detta utgör en "ram" eller en kontext. Om vi ska förstå hur Wigforss tänkte ska således idéerna sättas i samband med den tidens tänkande och debatt. Och på ett allmänt plan låter ju detta rimligt och självklart. Kontexten borde *i någon mening* spela roll för hur vi ska förstå en aktörs beteende och uttalanden. Författaren försöker här systematisera hur den relevanta kontexten ska se ut och anger därför tre företeelser som tillsammans utgör "Wigforss idémässiga förutsättningar" (s. 26): De idéströmningar som påverkade Wigforss, den aktuella politiska situationen och debattmiljön. Hansson avser att fånga in dessa

tre faktorer genom Wigforss bildningsgång, den samtida socialistiska debatten samt Wigforss medlemskap i föreningar, organisationer, brevväxling etc. Denna treeninghet bildar tillsammans bakgrunden till vad Hansson, med en hänvisning till Popper, kallar för problemsituationen. Utifrån problembakgrunden kan Wigforss problemsituation återskapas varvid det är möjligt att begripa och analysera dennes förslag till problemlösningar. Genom att konsekvent låta delarna i problembakgrunden, följt av problemen, organisera kapitelindelningen får avhandlingen en tydlig uppläggning. En genomgång av den samhällsfilosofiska bakgrunden följs av en beskrivning av den socialistiska debatten och den konkreta debattmiljö Wigforss verkade i varefter analysen av Wigforss texter tar vid, texter där Wigforss behandlar de skilda problemen. Uppläggningen verkar förnuftig men föranleder mig ändå att peka ut några grundläggande problem.

En första fråga som kontextualister genomgående har svårt att svara på, och som också författaren borde funderat mer över, är vad som egentligen ska utgöra kontexten: Vilken kontext (problembakgrund) är i det här fallet viktig att studera för att förstå vad Wigforss skriver och vilken är inte relevant och/eller kan utelämnas? Skinner (och för all del också Popper) är vag när det handlar om vilken kontext som behöver utnyttjas för att "förstå" en text. Och även om jag intuitivt tycker valet av kontextuella faktorer verkar vara rimligt borde emellertid inte Hansson låta bli att diskutera frågan. Trots att det egentligen är ett av de mer väsentliga metodval som Hansson gör, klipper emellertid författaren bara till i den här frågan. Åtminstone är metodproblemet centralt om det är tänkt att beskrivningen av problembakgrund och problemsituation också ska hjälpa Hansson att tolka innehållet i vad Wigforss skriver i de centrala texterna.

På detta följer naturligen den viktiga följdfrågan: Är det egentligen möjligt att dra slutsatser om en texts innebörd utifrån kontexten, påverkar kontexten den logiska innebörden av Wigforss framförda ståndpunkt eller argument?² Här annonserar Hansson själv ett ja-

kande svar: "Med kunskap om ... problembakgrunden ... vet vi ... vilken föreställningsram hans problemlösning är utarbetad, och därmed är det möjligt att på logisk grund förstå Wigforss tankemässiga bearbetning av ställda problem" (s. 27) Jag har emellertid svårt att se hur författarens beskrivning av kontexten i den faktiska analysen mer precist får betydelse för hur Wigforss argumentation tolkas. Det är snarare så att beskrivningen av kontexten ger svar på andra frågor, exempelvis om var Wigforss tankemässiga rötter låg någonstans eller vilken intention Wigforss hade med texten.

Vi måste således skilja på den genetiska eller intentionala frågan och frågor om innebörd och mening. Det går här att anknyta till ett exempel i Hanssons text där Wigforss själv tillämpar en kontextuell tolkningsidé. Denne försvarar Marx-Engels starka betoning av den ekonomiska basens betydelse med den debattsituation de befann sig i, "motståndarnas blindhet för de materiella behovens betydelse" (s. 102) Men att påpeka det blir ju bara ett propagandistiskt trick från Wigforss sida. Om han önskade övertyga sina läsare om sin egen ståndpunkt så kunde han troligen vinna på att hänvisa till vad Marx-Engels "egentligen" stod för (om man tar hänsyn till omständigheterna) samtidigt som han förfäktade en mer öppen syn på samhällets drivkrafter. Den revisionistiska hållningen blir emellertid inte annorlunda för att man lyckats få Marx och Engels signaturer under. Inte heller förändras innebörden av deras syn på drivkrafterna i samhället för att vi vet mer om hur debattsituationen såg ut.

I beskrivningen av den kontextualistiska ansatsen hänvisar författaren till två auktoriteter, Karl Popper och Quentin Skinner. Här bör uppmärksammas att dessa två i stort sett får samsas om samma texttolkningsidé i den här framställningen. I en not påpekade visserligen vissa skiljaktigheter. Popper får stå för en rationalistisk tolkningsskola där idéer rekonstrueras utifrån de givna elementen i problemsituationen. Detta är då artskilt från "psykologisk återförståelse" som är Collingwoods och sedermera Skinners rättesnöre för historisk

tolkning Därefter säger Hansson att "Jag har inte anledning att i denna studie ta ställning till Poppers kritik av den psykologiska återförståelsens vetenskapliga ofruktbarhet." (s. 328). Men hur kan författaren undvika att diskutera detta? En sådan diskussion borde vara en fruktbar väg för Hansson att precisera sin tolkningsmodell. Går man till auktoriteterna själva syns tydliga skillnader i sättet att se på texttolkningens problem.

Popper bannlyser de kontextualister som, för att förstå innebörden i en text, anser att man bör återleva eller leva sig in i och ta hänsyn till aktörens "mental states", psykologiska motiv etc. Här antas att aktören argumenterar rationellt och logiskt och Popper utgår här från, vid sidan av den fysiska och mentala världen, en "tredje värld" av idéer "in the objective sense".³ Det är till denna värld vi refererar när vi vill förstå en tidigare text. På något sätt "pratar man trots allt om samma saker". Genom att rekonstruera problemsituationen utifrån förutsättningen att aktören tänkte rationellt, så förstår vi innebörden av texten. Tanken är här att analytikern använder ett analyspråk på en annan nivå än vad aktörens text befinner sig på.

Skinner vänder sig egentligen ganska precis mot Poppers idé om att vi kan förstå varandra över tid och att vi diskuterar samma problem, speciellt genom att återföra det som sägs och skrivs till ett teoretiskt språk och generella/teoretiska frågeställningar: "The history thus written becomes a history not of ideas ... but of abstractions: a history of thoughts which no one ever actually succeeded in thinking, at a level of coherence which no one ever actually attained".⁴ Skinner pekar ut ett antal olika felslut som har att göra med en sådan ansats; att vi tror oss kunna återföra textförfattaren till en doktrin, rekonstruera tankar i överensstämmelse med en mer abstrakt tankegång; att vi överdriver koherens och konsistens; att vi utgår från nutidens tankespår för att beskriva vad som var viktigt, det centrala i en gammal text; misstaget att gå från likhet till "inflytande". Enligt Skinner är varje historisk situation unik och måste ses i sin specifika situation.

Och där finns stora skillnader i situation och tradition mellan oss och klassikerna.

Om jag förstår saken rätt står Hansson rätt långt från Skinners idé om hur texter ska tolkas. Visserligen lägger Hansson ner mycket kraft på att återskapa de kontextuella faktorerna. Men dessa inverkar inte på hur texternas innebörd tolkas. Här återförs snarast Wigforss unika uttalanden till "den tredje världen" av idéer. Hansson ställer generella krav på Wigforss texter med avseende på rationalitet och författaren tycks heller inte tro annat än att det går att begripa dessa äldre texter. Som jag redan varit inne på används däremot inte Poppers anvisning om att formulera problemsituationerna med ett analyspråk som skiljer sig från det språk som Wigforss själv använder sig av. Tyvärr!

Om nu inte kontexten i realiteten påverkar tolkningen av Wigforss idéer uppstår situationen att Hanssons avhandling behandlar flera frågor som löper parallellt men utan att egentligen vara sammanlänkade med varandra. Jag vill här framhålla att jag funnit nöje i att läsa de idéhistoriska kapitlen och de avsnitt som behandlat den samtida debatten, Lundamiljön etc. Jag finner resonemangen här intressanta och fruktbara för att se hur Wigforss tänkande är förankrade i en speciell intellektuell och politisk miljö. På ett flertal ställen i textanalysen kan författaren också i en bisats eller i en längre avstickare, påpeka att det Wigforss för fram är uttryck för en ny-kantiansk eller liberal hållning eller exempelvis hur Wigforss synsätt kan förknippas med en ståndpunkt som tidigare förfäktats av Staudinger, Sombart eller Jaurés.

Frågan är emellertid om den unge Wigforss vi får ta del av här också var en betydelsefull socialdemokratisk ideolog som dessutom kan uppfattas ha stått för en egen position i den större socialistiska debatten vid den här tiden.

Påverkade Wigforss partiets idéutveckling?

I avhandlingens inledande diskussion om tidigare forskning framhåller författaren att tidigare beskrivningar av Wigforss alltför ensi-

digt uppehållit sig vid 1930-talets ekonomiska politik och idén om "den provisoriska utopin". Forskare som Tingsten och Lewin anses bara ha behandlat Wigforss idéer när denne innehade en formell maktposition, något som författaren finner märkligt. Hansson menar att bilden av socialdemokratin därigenom har förvriddits, Tingstens beskrivning av ett av ödestron behärskat parti har okritiskt tagits över av Lewin. Flera forskare har emellertid motsatt sig den traditionella föreställningen. Utifrån sin analys av Wigforss texter önskar också Hansson stämma in i den kritiska kören och dra slutsatser om socialdemokratisk ideologi. Hansson försöker nu inte visa hur Wigforss resonemang faktiskt påverkade "hur partiet resonerade", det skulle innebära en debattanalys som går långt utöver ambitionen för avhandlingen. Hansson nöjer sig istället med att vid en analys av hur Wigforss debatterade som en bieffekt också få smaka på den socialdemokratiska debatt i vilket argumenten ingick.

I en rubrik i avslutningskapitlet slår Hansson fast sin slutsats: "En ny bild av Wigforss och den tidiga svenska socialdemokratin" (s. 313) Här utmanas återigen Lewins och Tingstens uppfattningar om att ödestron dominerade svensk socialdemokrati under 1920-talet. Partiet var enligt författaren inbegripet i "en diskussion om samhällelig organisation" (inte egentligen om statens roll) och det var inte ödestron som stod i vägen för en förändring." Möjligen dras slutsatserna utifrån hur Wigforss (och inte partiets ledning) argumenterade – "Wigforss behandlar i det närmaste inte alls staten ... Kärnan i Wigforss förslag till socialdemokratiska idéer är i stället sammanlutningens roll i ekonomi och politik som medel" (s. 294) – vilket knappast är relevant för att avspegla partiets hållning. Men för att beskriva debatten behandlas också material från partikongress och LO-kongress, partistyrelse och programkommission samt flera artiklar från debattörerna Per-Albin Hansson och Gustav Möller. Och avhandlingsförfattaren har nog rätt i frågan om ödestron och det är också helt rätt att utmana den numera något anfrätta sanningen på den här punkten. I likhet med flera andra forskare kan författaren visa

att det pågick en diskussion om vad socialiseringen faktiskt skulle innebära och hur omvandlingen borde gå till. Åtminstone avspeglar diskussionerna runt programkommissionens arbete och för de närmaste åren efter 1920 ingen ödestro. Det är olika konkreta lösningar på socialiseringsproblemet som diskuteras – driftsråd, ersättning till de privata ägarerna, förvaltningsproblemet, kooperativa lösningar, behovet av utbildning etc. Språkbruket ligger långt från ödesmättad socialistisk retorik.

I den mån Hansson önskar driva hem vilken betydelse Wigforss hade för den ideologiska utvecklingen lyckas emellertid inte detta. Det går inte dra slutsatser om det utifrån det material som här undersökes, nämligen texter i vilket den unge Wigforss (med svag maktposition och bristande genomslag) söker formulera sin inställning till ett antal problem. Det krävs ett helt annat material för att besvara frågor om hur SAPs ideologi påverkades av Wigforss tänkande. För att besvara den kausala frågan – A:s påverkan på B? – behövs material som kan ge belägg för objektiva kontakter mellan A och B; uttalanden från A resp. B om inflytande; textöverensstämmelse och förändringar i A ideologi som på olika sätt kan hänföras till B:s text. Den typen av material efterfrågar inte Hansson.

Det är således riskabelt att försöka mäta temperaturen på partiets ideologi genom Wigforss. Dennes skrifter är inte valida mått på partiets ideologiska kärna. Författaren påpekar själv att Wigforss hade en svag position under den period som avhandlingen omfattar. De inlägg som Wigforss presterade 1908 respektive 1910 kan knappast ha spelat någon egentlig roll för partiets ideologiska utveckling. Partiets kärna med Branting i spetsen resonerade likartat. Tio år senare, när programkommissionen debatterade det kommande programmet och framför allt socialiseringsfrågan låg såväl Wigforss som Karleby mycket lågt. De hade inga inlägg i frågan och det förekom nästan heller ingen debatt. Kongressen gav "frisedel för statsocialism", som Hansson uttrycker det. Wigforss förde visserligen fram frågan om Industriell demokrati och gillesoci-

alismen i ett föredrag på kongressen, något som rönt motstånd från Möller och LO-folket. Och förslaget ledde förvisso till tillsättandet av Kommittén för Industriell Demokrati. Utredningen fick emellertid ingen anslutning. Wigforss misslyckades således i den fråga som totalt dominerar avhandlingens andra del. "Frågan om industriell demokrati försvann därmed från den politiska dagordningen" (s. 268). Det var således statsocialismen som segrade och 1928 kom sedermera också kosackvalet där partiet gick till val på klassiska socialiseringskrav. Hansson pekar här på idémässiga och politiska förutsättningar som var ogynnsamma för partiet och resultatet av Wigforss ansträngningar var fruktlösa: "SAP – med Wigforss som en av flera drivande krafter – strävade efter att, men kunde inte, omvandla samhället under 1920-talet" (s. 316).

Wigforss som självständig tänkare

Idén om den unge Wigforss som en viktig influens för den svenska socialdemokratins ideologiska utveckling bygger delvis på förställningen om Wigforss ideologiska särställning. Författaren hävdar att Wigforss kom att utveckla en tredje väg eller tredje position mellan Kauskys determinism och Bernstein revisionism/volunturism. Att han var motståndare till Kautskys ödes- och katastrofteori är alldeles klart. Men hur skiljde han sig från Bernstein, enligt Hansson? Hansson menar att Wigforss och Bernstein har en olikartad syn på historiematerialismens vetenskapliga status, klasskampen och socialismens mål.

I frågan om vetenskapssyn anser Hansson att Wigforss inte betraktade historiematerialismen i sin marxistiska form som vetenskaplig teori, med argumentet att historiematerialismen bara kan förklara det förflutna, inte förutsäga den. Bernstein å andra sidan skulle betrakta en utvecklad form av historiematerialismen som vetenskap (dvs inte i dess SPD-form utan en icke-deterministisk variant). Men inte hade väl Wigforss denna vetenskapssyn – han argumenterade ju just mot det? Wigforss talar flera gånger om den historiska materialismen som vetenskaplig teori, men avser givetvis

den form som just syftar till att förklara det förgångna och just undviker att förutsäga framtiden. Och något annat avser knappast Bernstein heller. Exempelvis utmålar Bernstein Plechanows idéer om socialismens vetenskaplighet som "cant", dvs rent pladder.⁵

Hansson menar vidare att Bernstein förkastade klasskampen medan Wigforss inte anses ha gjort det. Men kvalificerar Wigforss "idealistiska" syn på klasskampen att göra denna boskillnad mellan de två? Klasskamp är ju för denne ett moraliskt ställningstagande och det finns också moral som står över den klassbundna. Klasskampen innebär inte bara strider mellan olika ekonomiska intressen utan också också mellan motsatta politiska och sociala ideal. Därtill vet vi att Wigforss är demokrat, klasskampen skall föras i demokratiska former. Och även om författaren har rätt i att Bernstein undviker klasskampsbegreppet så utgår även denne från idén om att klasser står mot varandra. De tvingas emellertid att kompromissa under det demokratiska styret: "I princip betyder demokratin klassherraväldets upphälvande, äfven om den ännu icke det faktiska upphäfvandet af klasserna ... en demokrati lära sig snart partierna och de bakom dem stående klasserna att känna gränserna för sin makt".⁶ Jag anser nog att skillnaden mellan de två snarast är terminologisk.

Hansson menar också att Bernstein förkastade de socialistiska målen, medan Wigforss inte gjorde det. Wigforss anvisade preciserade mål i ekonomiska termer. Bernstein angav på sin höjd en principiell inriktning och karaktär av samhället. Men hur stor är skillnaden egentligen? Var inte Bernsteins syn på mål och utopier rätt likartat Wigforss? Enligt den förres syn var målet följande: "Men förutfattade teorier om rörelsens utgång, hvilka gå utöfver ett sådant allmänt uppställt mål, som bestämmer rörelsens principiella riktning och karaktär, skola med nödvändighet utlöpa i utopier och förr eller senare ställa sig hindrande ..."⁷ Wigforss syn på det socialistiska målet är faktiskt snarlik: "De värden som ska uppnås – ekonomisk jämlikhet, samarbete i produktionen, arbetarens förening med produktionsmedelen och frihet – skall enligt Wig-

forss betraktas som ledstjärnor. De skall ange inriktningen för arbetet med samhällets omvandling."⁸

Jag anser inte att Hansson övertygar i sin plädering för Wigforss självständiga tredje position. Detta hänger bland annat ihop med att författaren gör det strategiska misstaget att inte avgränsa sig. Det finns därför inte utrymme att exempelvis ägna frågan om Wigforss och Bernstein tillräckligt med utrymme och tankemöda. Ämnet "Wigforss tänkande" är helt enkelt för stort och omfattar alltför många disparata frågor. Genom att utgå från de problem som Wigforss själv ställde i ett stort antal frågor tvingas Hansson, trots att avhandlingen närmar sig tegelstenens format, helt enkelt att behandla de enskilda sakfrågorna alltför rapsodiskt. Var och en av dessa frågor, eller ännu hellre någon egen övergripande fråga (Wigforss och demokratin?), skulle ha räckt till en avhandling. Hansson hamnar nu alltför lätt i att referera vad Wigforss sagt (genom mycket textnära referat) utan att egentligen ha ett eget teoretiskt grepp eller kunna diskutera med andra som diskuterat samma problemställning.

Det blir därför mer av lovande presentationer till problem som socialdemokratin stod inför än av genomarbetad analys. Flera av dessa presentationer är emellertid intressanta. Jag har nämnt frågan om den eventuella ödestron inom partiets ledning. Jag vill också framhålla avsnitten om världskriget respektive den liberala demokratin där Hansson i båda fallen lyckas lyfta fram ett förvånande kraftigt liberalt drag i Wigforss idévärld. I synen på krigets orsaker och dess lösning var Wigforss starkt kritisk mot Zimmervaldrörelsen vars lösning var kapitalismens avskaffande. Det marxistiska arvet vägledde inte Wigforss i den här frågan. I likhet med Jean Jaurés förde Wigforss fram den internationella fredsrörelsen, en liberal rättstat och demokrati i de enskilda staterna som verkningsfulla medel mot kriget. Wigforss var också mycket upptagen vid minoritetsproblemet i den demokrati som för många var den självklara vägen för arbetar-majoriteten att tillgodose sina intressen. Några av de artiklar som Wigforss skrev i ämnet är

förvånande aktuella i dagens politiska situation där demokratiskt fattade beslut gång efter annan utmanas av utomparlamentariska aktioner och misstro från kunniga och intensivt engagerade minoriteter.

Men även på dessa områden hade det varit intressant att få veta mer och få hela den samtida diskussionen analyserad utifrån något eget grepp om demokratifrågan.

Hanssons beroende av Wigforss

Det är viktigt att som Hansson ha engagemang för sitt ämne. Här leder emellertid engagemanget författaren till att begå misstaget att bli för osjälvständig visavi studieobjektet Ernst Wigforss, något jag redan varit inne på. Jag anser således att författaren är alldeles för beroende av Wigforss. Hansson riskerar ständigt att hamna i knät på sitt forskningsobjekt. Detta bygger bland annat på att frågeställningen i sig bygger på Wigforss; Wigforss ska prövas med hjälp av Wigforss. Detta är en svår uppgift och för att klara den hade författaren mycket tydligare behövt hålla isär sitt analyspråk och Wigforss texter.

Beroendet gör sig påmint på ett flertal sätt. Frågeställningen är egentligen Wigforss egen, fast nu tillämpat på Wigforss själv. Råder dogm eller arbetshypotes, ett vetenskapligt förhållningsätt, i huvudpersonens egna texter. Även preciseringen av det vetenskapliga förhållningssättet, idén om en "kritiskt hållbar lösning", är hämtat från denne. Detta är i och för sig ett steg mot en tänkbar begreppslig precisering då huvudfrågan handlar om att pröva den "reellt existerande" Wigforss med hjälp av Wigforss ideal. Men i poppersk anda vore det rimligt att uttryckligen försöka finna en begreppsapparat på en annan analysnivå än studieobjektets.

Också uppläggningsen av avhandlingen är på olika sätt starkt influerad av Wigforss. Hit hör tanken på kontextuell tolkning. Här gör författaren själv kopplingen mellan Wigforss behandling av Marx-Engels och sin egen metod för att studera Wigforss (noten 46, kap. VI).

En annan påverkan är konstruktionen eller urvalet av det som kallas för problemsituatio-

ner. Enligt Hanssons egen förståelse av den popperska situationsanalysen skall forskaren "på en annan nivå än aktören" formulera en hypotes om aktörens tankearbete, göra en konstruktion. Utifrån detta och att aktörens samtid skall beskrivas (idéer i tiden; den politiska situationen; debattmiljön) är det författarens uppgift att formulera hur problemsituationen såg ut. Valet av situationer borde således göras utifrån en generell förståelse av eller vedertagen bild av hur, i det här fallet, socialismens dilemman och problem såg ut och den mer generella fråga man som forskare har till materialet. Men valet av problemsituationer tycks egentligen ske utifrån de artiklar Wigforss skrivit. Det är till och med så att det är titlarna på dessa artiklar som får definiera problemsituationerna (se s. 34) De hänvisningar som görs till annan forskning om arbetarrörelsens historia är ytterst allmän och det sker ingen genomgång av vilka olika teman eller problem som generellt kan betraktas som centrala. Populationen av problem varur de här behandlade problemsituationerna väljes är inte på något sätt ens antydd. Vi får här helt enkelt lita på författarens påstående att detta är det centrala.

Till detta kommer att författaren låter Wigforss framställning av olika ämnen styra vad som tas upp och hur det görs. Wigforss tycks förleda författaren att söka besvara en mängd frågor som dyker upp i texterna. Här blir en formaliasynpunkt relevant, en företeelse som rör de direkta textöverensstämmelserna som tyvärr förekommer ofta. Hanssons sätt att referera är långt ifrån tillfredställande och utgör en ful plump i protokollet. Jag har gjort ett flertal stickprov där jag jämfört avsnitt ur centrala Wigforss texter och författarens analys. I något fall omfattade också stickproven det som i avhandlingen betecknas som författarens egna reflektioner.⁹ Det som i texten är referat är i många stycken regelrätta citat, ofta följda av nothänvisning, ibland inte. Dessa 'närreferat' förekommer ymnigt i dessa stickprov. I några fall rör det sig också om att andra författare behandlas på samma sätt som Wigforss. Jag är här mycket förvånad över att inte det här problemet påtalats tidigare. Det är en

brist i det vetenskapliga hantverket som borde rättats till i den utbildningsprocess som avhandlingsskrivandet faktiskt utgör.

Det är viktigt att framhålla att det inte alls ska ses som medvetet fusk. Hansson anger för det mesta var resonemangen står att återfinna. Men jag är starkt kritisk till det här sättet att "göra hantverket". Jag har inte sett någon grundbok eller uppsatsinstruktion på grundutbildningsnivå som inte påtalar att vi skiljer mellan citat och referat eller som inte påpekar nödvändigheten av att förhålla sig med distans till materialet. Att Hansson avviker från handbokens dekret är dock i sig inte det allvarligaste, det signalerar snarare om ett mer grundläggande problem: Bristen på distans till studieobjektet, avsaknaden av ett eget analyspråk och givetvis de följder detta får för analysen. Vi tjarar allt som oftast om att forskaren måste ta kommandot över det material hon eller han behandlar. Bristen i det här avseendet i kombination med bristande referatteknik får mindre lyckade konsekvenser för den här avhandlingen: Författaren riskerar att utöva idékritik och utvärdera Wigforss text med hjälp av Wigforss egna resonemang. Wigforss ställer ju nämligen inte alltid de relevanta frågorna, och studieobjektet Wigforss lägger givetvis upp argumenten så att de passar den egna tesen. Eftersom Wigforss egen tes och syn på det egna arbetet helt överensstämmer med den tes författaren redan i avhandlingens inledning säger sig vilja driva, blir det så mycket allvarligare.

Avhandlingens bidrag

Kanske har Hansson rätt i att Wigforss intog en originell position präglad av ett slags popperskt förhållningssätt. Jag tycker dock inte att han lyckas ro detta i hamn. Svaret på om Wigforss präglades av dogm eller arbetshypotes går inte alls självklart åt det håll som Hansson hävdar. För att ha kunnat avgöra den frågan borde Hansson tydligare ha mejslat ut något analytiskt instrument för att systematiskt kunna använda på Wigforss texter. Jag vill nog hävda att Wigforss snarare kan ses som en sympatisk propagandist för frihetligt socialis-

tiska idéer och som en god idékritiker. Tillsvidare vet vi emellertid inte om han också utsatte sina egna ståndpunkter för en rejäl prövning. Jag är i det sammanhanget starkt kritisk till författarens bundenhet vid Wigforss egna argument och texter. Som det nu är riskerar Hansson att hamna i händerna på Wigforss skickliga retorik.

Men även om Hansson inte lyckas driva sin huvudtes lyckligen i hamn finner jag att denna avhandling ändå tillhandahåller intressanta bidrag. Utan att vara någon helt ny tanke bidrar avhandlingen ändå till att göra det än tydligare att socialdemokratien inte förlamades av någon "ödestro" vid den här tiden. Frågan om den socialistiska framtiden och den därmed förknippade ekonomiska omvandlingen diskuterades flitigt under några år och på svenskt vis kom socialismen att göras till en fråga för en statlig utredning. Jag tror således som Hansson att Lewin och Tingsten har fel. Det var inte ödestron utan en, antingen utbredd osäkerhet eller helt enkelt en övertygad majoritet av statsocialister, som präglade socialdemokratien under 1920-talet. Hansson kan åtminstone visa att här förekom en saklig debatt om alternativa lösningar, försök att operationalisera vad socialismen skulle innebära i verkligheten. Däremot saknas material för att belägga vilken betydelse Wigforss hade för socialdemokratiens ideologiska ställningstaganden under den här tiden och de år som följde. Det blev genom staten som socialdemokratien började bygga folkhemmet och vi vet att tanken på industriell demokrati begravdes för att återuppstå först långt senare. Och då inte i någon gillesocialistisk skepnad.

Också beskrivningen av den unge Wigforss tänkande och önskan att bekämpa ortodoxin inom socialdemokratien under detta första kvartssekel är i sig intressant. Bilden av Wigforss består i och med denna avhandling inte längre främst av gillesocialisten och finansministern som symboliserar 1930-talets krispolitik. Vi får också ta del av rötterna till Wigforss idéer och ett idéarv som präglade flera av dessa betydelsefulla politiker och tänkare i kretsarna kring DYG i Lund; kopplingarna till nykantianerna, revisionister och sedermera även

anglosaxisk miljö. Även om det ofta är Wigforss perspektiv som dominerar så får vi däri- genom ändå ta del av flera av de centrala de- batter som präglade hela den unga europeiska socialdemokratin under denna jäsande period i Europas historia.

Torsten Svensson

Noter

1. Se Esaiasson 1993, vilken i samband med en granskning av en avhandling, Ljunggrens *Folkhemskapitalismen – Högers programutveckling under efterkrigstiden*, systematiskt pekar ut de metodiska krav som bör ställas på vetenskapliga undersökningar i allmänhet och på idéanalys i synnerhet.
2. Jfr avslutningskapitlet i Boucher 1985 som stäl- ler just dessa frågor till kontextualisterna. Hans- son hänvisar allmänt till Boucher men tar inte lär- dom av dennes kritik i dessa avseenden.
3. Popper 1981, 154.
4. Skinner 1969, 18. Jfr Åsard 1987.
5. Bernstein 1979 (1907), 258.
6. Bernstein 1979 (1907), 198
7. Bernstein 1979 (1907), 257.
8. Wigforss citerad i Hansson 1997, 277
9. Jag har gjort stickprov på följande ställen och funnit stor textöverensstämmelse (ofta direkta ci- tat utan citationstecken); Kap.I, upptaktsavsnittet "Socialismen – dogm eller arbetshypotes?" (sid.11-13) som behandlar Wigforss artikel med samma namn (från 1925); Hela kap.VI, "Proble- met materialistisk historieuppfattning" (s. 96 – 109) där Hansson analyserar Wigforss arti- kel: *Materialistisk historieuppfattning och klass- kamp* (1908); Kap.VII, som behandlar frågan om klasskampen är en analys av den senare delen av ovanstående artikel. Här har jag granskat det av- snitt som Hansson kallar för *Reflektioner om Wig- forss problemlösning*, s. 114 – 117; I kap. VIII, "Problemet socialism och moral", har jag granskat de första 3 sidorna (135 – 137) i det avsnitt (Wig- forss, socialism och moral) som behandlar Wig- forss artikel med samma rubrik; *Socialism och moral* (1910); I kap.X, "Den liberala demokratins problem", delar av det avsnitt som behandlar arti- keln "Demokratiska problem" (s. 194; upptakten samt s. 196f). Här tas upp en ny teorianats: kon- traktsteori, föranleds av Wigforss egen text. I be-

handlingen av kontraktsteori, förekommer en di- rekt avskrift av Stefan Björklund 1977; I kap.XI, Avsnittet "Statsocialismens problem" som be- handlar broschyren *Industriell demokrati*(1920) har jag granskat de två första sidorna, 230f. Här är resultatet inte lika uppseendeväckande (Vid en snabbkontroll hittade jag fyra kortare ställen på sid. 231 (fortsätter överst s. 232) där referat egent- ligen är citat). I kap. XII, Ekonomins omvandling: samförståndslösningens problem har jag tittat när- mare på avsnittet Samförståndslösningens prob- lem, sid.255 – 258, vilket behandlar Wigforss ut- redningstext *Allmän överblick av den industriella demokratins problem* (Kommittén för Industriell demokrati från 1923). Här finns vid sidan av refe- rat/citat-problemen en metodisk nyhet (auditori- ets betydelse – Skinner) som delvis nog kan ha fått sin utformning beroende på Wigforss sätt att skri- va just den här utredningstexten – att argumentera för industriell demokrati visavi olika intressen.

Referenser

- Boucher, David 1985. *Texts in Context*. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers.
- Esaiasson, Peter 1993. *Statsvetenskaplig Tidskrift* årg. 96, nr. 2, 1993
- Popper, Karl R. 1981. *Objective Knowledge. An Evo- lutionary Approach*. Oxford, Clarendon Press.
- Skinner, Quentin 1969. *Meaning and Understanding in the History of Ideas. History and Theory*, vol.8, nr.1, 1969.
- Åsard, Erik 1987. *Quentin Skinner and His Critics. Statsvetenskaplig Tidskrift* årg. 90, nr.2, 1987.

Genmäle till Torsten Svensson

Jag skall i mitt genmäle visa att Torsten Svenssons (TS) tes om mitt "beroende" av Ernst Wigforss saknar stöd, och att andra punkter i hans kritik är dåligt underbyggda. Jag följer den ordning TS har i sin anmälan, även om jag hänvisar framåt och bakåt i min argumentation. Sidhänvisningar avser min avhandling, om ej annat anges.

Frågan

Utgångspunkten för min frågeställning är be- greppet politiska idéer, en individs reflektio- ner över och utformande av en politisk åskåd-

ning på grundval av kunskaper och värderingar. I min studie betraktas Wigforss politiska idéer i perspektivet av ett vetenskapligt förhållningssätt. I fokus är därmed intellektuellt problemställande och problemlösande i den unge Wigforss politiska verksamhet. Närmare bestämt behandlar jag förhållandet mellan teori och praktik; hur överväganden om politisk teori och praktik skall kunna ges en hållbar utformning.

I forskningen om politiska ideologier har modeller utformats, med nivåer som bärande element, för att åskådliggöra relationen mellan teori och praktik.¹ Efter en diskussion finner jag att dessa modeller med två nivåer bör kompletteras med en tredje nivå, en strategisk nivå, för att klargöra hur relationen mellan teori och praktik kan hanteras inom ramen för politiskt tänkande. Med strategi avser jag riktlinjer på medellång sikt för det politiska arbetet.

TS citerar i sin anmälan min frågeställning innan den ännu är fullt utvecklad, vilket framgår (i min text) av att den föregås av satsen "med närmare preciseringar i det följande". Frågeställningen i utvecklad form återfinns på s 35: "Jag undersöker i detta arbete hur Wigforss söker ge svensk socialdemokrati en såväl politiskt möjlig som intellektuellt hållbar förståelse av relationen mellan politisk teori och praktik med hjälp av en strategi som han utvecklar i sina bidrag i diskussionen om arbetarrörelsen och det marxistiska arvet (andra delen) och i diskussionen om arbetarrörelsen och reformismen (tredje delen)." Jag ger mig två uppgifter inom denna ram. "För det första en idéhistorisk huvuduppgift;" – vilken TS överhuvudtaget inte behandlar i sin anmälan – "att klargöra den unge Wigforss politiska idéer i skilda problemsituationer." En andra uppgift är idékritisk; "att diskutera i vilken utsträckning han formulerar intellektuellt hållbara uppfattningar i sin verksamhet som politiker och idédebattör".

TS är kritisk till min frågeställning, a) bristen på avgränsningar, b) mångfalden av mindre frågeställningar och c) vaghet. Avgränsningarna återfinns emellertid i min frågeställning och behandlas på s 29-33 och samman-

fattas i en figur, s 34. Avgränsningar sker i termer av teman, problemsituationer och centrala texter. Det är förvånande att TS inte förstår att ovanstående avsnitt behandlar avgränsningar eller inte begriper innebörden av satsen "med närmare preciseringar i det följande". Jag är även frågande inför TS påstående om "mångfalden av mindre frågeställningar" och "ett mycket stort antal delfrågeställningar", när han samtidigt anser att på "ett allmänt plan står det ganska klart vad Hansson vill göra".² Vad mera är, i sin fortsatta kritik anser TS endast att "frågeställningen (min kursivering) är "vag" och behöver "konkretiseras". Jag kan inte heller se att TS i sin anmälan visar att det förekommer någon annan frågeställning eller delfrågeställning i mitt arbete. Varför slänga ut påståenden som inte på något sätt underbyggs eller innebär motsägelser i förhållande till andra utsagor? Måhända har TS svårt att skilja mellan å ena sidan frågeställning och å andra sidan frågor eller problem.

I avhandlingens empiriska kapitel ställer jag Wigforss (EW) inför ett antal problemsituationer. En problemsituation består av problembakgrund och politiska problem. I tre av fem valda problemsituationer delar jag upp ett politiskt problem i delproblem, vilka utgör preciseringar av respektive problem. Inom ramen för varje problem ställer jag ett betydande antal frågor som jag söker besvara. Att forska är att fråga systematiskt.

TS är kritisk till "alla dessa något disparata delämnen" boken omfattar. Förutom att jag undrar vad formuleringen mera precist innebär vill jag hävda att även personer med begränsade insikter i arbetarrörelsens historia inser att dessa ämnen inte är "disparata". Kring senaste sekelskiftet fördes en intensiv debatt om arbetarrörelsens samhällsfilosofi, det marxistiska arvet, och dess förhållande till rörelsens teori och praktik. Arbetarrörelsen diskuterade även samhällsfilosofi i förhållande till ett hotande krigsutbrott i Europa, det faktiska krigsutbrottet och krigets lärdomar. Likaså behandlades det marxistiska arvet och a) liberal demokrati, b) samhällets ekonomiska omvandling och c) reformism. Diskussionen om samhällets framtida ekonomiska och

politiska organisation sammanlänkades, liksom om samhällets framtida organisation på nationalstatlig och internationell nivå.³

TS efterlyser en konkretisering av min frågeställning, närmare bestämt av 'en politiskt möjlig förståelse' och 'en intellektuellt hållbar förståelse'. TS påstår att med det förstnämnda avser jag endast att de lösningar EW förordar "skall vara formulerade inom ramen för SAP:s politiska åskådning och dess politiska kultur. Denna ram framgår ... av den politiska situationen (s 25)." Mer än så får vi faktiskt inte veta." Vad har då TS utelämnat i detta citat? Jo, "vilket närmare utvecklas i det följande"(!). TS fuskar med min text. Jag utvecklar (s 26) vad som avses med 'den politiska situationen' (och särskiljer dess betydelse från betydelsen av 'idéerna i tiden', även de en del av EW's idémässiga förutsättningar). Med den politiska situationen avses "den aktuella politiska debattsituationen som den föreligger för Wigforss och som föranleder honom att agera." I denna ställs han inför frågor som han reflekterar över, tar ställning till och uttrycker sin uppfattning om. *Genom att jag beskriver den historiska och samtida debatten får läsaren möjligheter att bedöma vad som är inom ramen för SAP:s politiska åskådning och politiska kultur eller inte.* TS påstår vidare att "i analysen spelar emellertid inte frågan om det politiskt möjliga någon betydelsefull roll". Detta är fel. Jag vill hänvisa till åtskilliga avsnitt i avhandlingen,⁴ och till Sven Ove Hanssons anmälan: "tydliggörs här centrala frågor om det politiska arbetets möjligheter och begränsningar, som torde vara av mera allmänt intresse."⁵ TS påstående visar att han inte har förstått väsentliga delar av avhandlingen.

TS efterlyser även en konkretisering av 'det intellektuellt hållbara', men eftersom detta även har betydelse för mitt "beroende" av Wigforss skall jag behandla detta i följande avsnitt.

Studieobjektet

TS tror att jag "drar direkta paralleller mellan Wigforss vetenskapliga hållning och det vetenskapsideal som Popper företräder; att se ut-

sågor om verkligheten som provisorier, att ut-sätta våra övertygelser för ständig prövning." Därmed söker TS, med hjälp av Karl Popper (KP), underbygga sin tes om mitt "beroende" av EW. Men, TS tankeoreda framgår tydligt. *Han kan inte skilja mellan teori och empiri.*

Jag drar empiriska paralleller – i betydelsen av utfärdade politiska rekommendationer – mellan EW och KP i olika sammanhang. Båda förkastar tanken att historiens utveckling är ödesbestämd (s 297, s 325), de ser öppenhet och gradualism som ledstjärna i det politiska arbetet (s 333, s 368). Jag drar även empiriska paralleller mellan det synsätt på politiskt arbete som EW förordar i sitt föredrag "Socialismen – dogm eller arbetshypotes?" 1925 och KP börjar förordar två årtionden senare (s 279). Det är väsentligt att notera året 1925, eftersom det har betydelse för mitt "beroende" av EW, till vilket jag återkommer. Jag drar *inte* teoretiska paralleller mellan EW's vetenskapliga hållning och det vetenskapsideal KP företräder. Låt mig anföra ett citat (s 20-21). "Det är dock, vill jag påpeka, inte en vetenskapsteoretisk studie som företas. Wigforss specifika vetenskapssyn över tid studeras följaktligen inte. Det ovan specificerade 'vetenskapliga förhållningssättet' är ett perspektiv som har till uppgift att synliggöra ett intressant och väsentligt drag i Ernst Wigforss politiska idéer." För att utforma detta perspektiv utgjorde Stefan Björklunds (SB) arbete *Forskningsanknytning genom disputation* en inspirationskälla (not 40, kapitel I). Jag diskuterar vad ett vetenskapligt förhållningssätt innebär i politiskt arbete⁶ och finner a) att en attityd av nyfikenhet på den samhälleliga verkligheten leder till probleminsikt, b) att ett problemorienterat betraktelsesätt till kunskap leder till innovativitet och c) att ett rationellt arbetssätt leder till en tilltro till rationell argumentation. Jag diskuterar även vad ett, så definierat, vetenskapligt förhållningssätt innebär för den politiskt aktive i termer av begränsningar och möjligheter. En attityd av nyfikenhet till den samhälleliga verkligheten operationaliseras via probleminsikt till att ifrågasätta det till synes givna. Ett problemorienterat betraktelsesätt till kunskap operationaliseras via innova-

tivitet som förutsättning för kunskapsutveckling till att formulera alternativ till förhärskande uppfattningar. Ett rationellt arbetssätt operationaliseras via förlitan på rationell argumentation till logisk konsistent argumentation. TS citerar mina operationaliseringar i sin anmälan, dock utan att förstå innebörden av dem. Här arbetar jag således med teoretisk konstruktion, att skilja från empiriska paralleller.

Mina operationaliseringar är inte möjliga att standardisera; de är inte mätbara. Av detta följer inte att mina kriterier för intellektuell hållbarhet är meningslösa eller oanvändbara, som TS vill påskina. Det är möjligt att göra välgrundade bedömningar av graden av problem-insikt, innovativitet och rationell argumentation. Vetenskapssamhället förfar så – och använder även andra icke mätbara kriterier – till exempel vid tjänstetillsättningar. Jag visar i mitt arbete hur EW problematiserar och argumenterar för alternativ till förhärskande uppfattningar samt argumenterar logiskt konsistent, och när så inte är fallet.⁷

Vad jag kan förstå av TS anmälan så förstår han inte innebörden av begreppen a) problem-insikt b) innovativitet c) rationell argumentation. Av detta följer att TS inte sätter sig in i innebörden av 'rationell argumentation' och därmed inte heller innebörden av logisk konsistens. Detta visas när TS kritiserar min referat- och citatteknik av EW. Han säger sig ha funnit "stor textöversstämmelse" mellan EW och mig. Det för TS mest flagranta fallet är bokens avsnitt "Reflektioner över Wigforss problemlösning" (s 114-118). Det inleds med att jag återger EW's argumentation å ena sidan om gemensamma samhällsintressen och ideella värden, å andra sidan om att intressen och moral är klassbestämda. Jag frågar om hans argument är förenliga och finner att om vi enbart beaktar dessa argument, låt oss beteckna dem A och B, så är de inte förenliga. Beaktar vi även EW's argument C och D kan de dock vara förenliga. A och B är dessutom förenliga om vi beaktar vad jag funnit i min analys av argument E. Nästa avsnitt i avhandlingen inleds med "(o)m vi vidgar frågan, är Wigforss konsistent i sin version av materialistisk histo-

rieuppfattning?" Här ställer jag på nytt olika argument mot varandra, och prövar logisk konsistens. När jag finner inkonsistens, prövar jag om ytterligare argument kan skapa konsistens eller om inkonsistens föreligger. Jag ställer också EW's version av materialistisk historieuppfattning mot Marx-Engels version och finner att EW har en självständig uppfattning, dels av förhållandet mellan bas och överbyggnad, dels av förutsättningarna att ta "språng(et) ur nödvändighetens rike in i frihetens". Med denna självständiga uppfattning – är min nästa fråga – är det marxistiska idéer EW företräder? Efter en diskussion avslutar jag:

Wigforss bryter med en enhetlig ekonomisk syn på den samhälleligt historiska utvecklingen, men betonar klasskampens primat för valet av politisk strategi. Den grundläggande spänningen i den historiska utvecklingen är kampen om makten över produktionsmedlen; klasskamp är ett ofrånkomligt resultat av denna spänning. Icke desto mindre är han öppen för samarbete med andra politiska krafter i samhället och erkänner förekomsten av gemensamma samhällsintressen. *Hur* arbetarrörelsens integration i samhället skall genomföras, och denna integrations förhållande till klasskamp, lyckas han dock inte klargöra. Inte heller förhållandet mellan å ena sidan det medvetna arbetet och idéernas makt och å andra sidan det materiellas makt, den till synes givna samhällsutvecklingen, lyckas han mera precist klargöra. Denna bristande klarhet i två avgörande frågor om socialdemokratins samhällsfilosofi får, som vi kommer att se i del III, konsekvenser även i diskussionen om samhällelig organisation.

Detta citat kan även belysa den moraliska och intellektuella halten av TS påstående att jag målat ett "hjalteporträtt" av EW, och att jag är "beroende" av honom och även TS vulgära referatteknik. Stor textöversstämmelse menar sig TS se – skulle jag behandlat Pontus Fahlbecks utsagor istället? Eller Aristoteles?

Men även andra frågor kan ställas. Förstår TS innebörden av probleminsikt? Förstår han vad vetenskapligt arbete innebär? De ställs

mot följande bakgrund. TS anser att "Wigforss tycks förleda författaren att söka besvara en mängd frågor som dyker upp i texterna." Men, (i) jag skall besvara frågor, (ii) frågor "dyker inte upp", de formuleras av mig utifrån ett problem som jag ställer EW inför, (iii) EW's text är inte någonting som bara finns, om uttrycket tillåts, utan jag refererar EW's argumentation och (iv) mitt val av problem styr vad jag återger och analyserar av hans argumentation. På grundval av okunskap om väsentliga begrepp kan TS påstå att hela kapitel VI har "stor textöverensstämmelse". I detta kapitel analyserar jag EW's tolkning av materialistisk historieuppfattning. Inledningsvis analyserar jag hans syn på begreppet historieuppfattning och behovet av en sådan. Jag frågar vad som för EW är historiens objekt och subjekt, samt hur han argumenterar för sin – och behovet av en – historieuppfattning. Jag klargör hans uppfattning med hjälp av en tablå (s 98-99). Därefter analyseras EW's uppfattning dels om materialistisk historieuppfattnings teoretiska status, bland annat med hjälp av en distinktion mellan olika betydelser av "ofärdig", dels om dess omfattning med hjälp av en distinktion mellan livs-, världs- och samhällsåskådning. Jag analyserar sedan hur EW argumenterar för sin version av materialistisk historieuppfattning och hur han i enlighet därmed tolkar den sentida historiska utvecklingen. Kapitlet avslutas med en inledande jämförelse mellan EW, Bernstein och Kautsky. En närmare analys följer sedan i kapitel VII av förhållandet mellan deras syn på materialistisk historieuppfattning och klasskamp – förhållandet mellan politisk teori och strategi. TS avfärdar hela detta arbete med "stor textöverensstämmelse". Tablå!⁸

Att TS inte accepterar att problemet, eller närmare bestämt min problemformulering, styr min avhandling framgår även av andra felgrepp i hans anmälan. Han skriver om kapitel XII att här finns "en metodisk nyhet (auditoriets betydelse – Skinner) som delvis nog kan ha fått sin utformning beroende på Wigforss sätt att skriva just den här utredningstexten – att argumentera för industriell demokrati visavi olika intressen."

Men, EW har *inte* skrivit utredningstexten på det sättet. Han argumenterar uttryckligen mot en sådan uppläggning (s 265)! Jag har återgivet och analyserat EW's argumentation i ljuset av ett problem jag ställt honom inför: "(H)ur han hanterar samförståndslösningens problem, och närmare bestämt hur han anvisar industriell demokrati som en lösning för det inledande arbetet med ekonomins omvandling" (s 243). Att en metodisk nyhet förekommer beror inte, som TS tror, på mitt "beroende" av EW, utan på att EW ställs "inför ett problem av annan beskaffenhet än tidigare" och jag ger två skäl varför så är fallet. Valet av metod underordnas det ställda problemet.

I samma avsnitt, för att visa mitt beroende av EW, påstår TS att det "tas upp en ny teoriansats: kontraktsteori, föranleds av Wigforss egen text". Kontraktsteori förekommer *inte* i EW's text. Den tas upp genom min läsning av hans text, i ljuset av den ställda preciseringen (av tre) av den liberala demokratins problem: "En stat innehar offentlighetsrättsliga befogenheter att utöva tvång över samhällets medlemmar, medborgarna. Hur skall denna maktutövning kunna förenas med ambitionen om en medborgerlig gemenskap om förutsättningarna för samhällets medlemmar att påverka politikens utformning är olika? Med andra ord, hur skall förhållandet mellan stat och samhälle ordnas?" (s 187).⁹ Som sagt: Val av teori underordnas det ställda problemet. I samband med kontraktsteori anklagar TS mig för "en direkt avskrift av Stefan Björklund 1977". "Avskriften" är en mening, och avser en precisering av sambandet mellan kontrakt och förpliktelse. Min formulering är inte en avskrift.¹⁰

Det bärande argumentet för mitt beroende av EW är enligt TS att jag utgår från hans föredrag 1925, "Socialismen – dogm eller arbetshypotes?". Förutom att TS, som vi såg, inte kan skilja på teori och empiri, förstår inte TS att EW ("Wigforss ska prövas med hjälp av Wigforss") inte kan vara beroende av den ståndpunkt som politikern och idédebattören EW intog vid tidpunkt t1 om undersökningen avser vilka ståndpunkter EW intog mellan tidsperioden t0 fram till t1. "(F)rågeställning-

en i sig" bygger inte på EW, däremot bygger perspektivets relevans dels på hans uttalade strävan vid t1 (1925), dels på hans levnadsbana (s 19).

TS övriga argument för mitt "beroende" är patetiska. a) Min anmärkning, i en not, om att EW på 1930-talet gjort en klok förtida översättning av resultatet av KP's "critical discussion". b) Ett annat skäl är enligt TS att "uppläggningsen av avhandlingen är på olika sätt starkt influerad av Wigforss". TS bevis är "kopplingen mellan Wigforss behandling av Marx-Engels och sin egen metod för att studera Wigforss". Men min "koppling" gäller inte EW's behandling av Marx-Engels; enbart att "det ytterliga hävdandet av ekonomiens oinskränkta herravälde" hade sin grund i att deras motståndare var blinda för de materiella behovens betydelse för den historiska utvecklingen (s 102). Med en annan läsförståelse ser man att EW i övrigt arbetar med filosofisk metod i diskussionen om arbetarrörelsens samhällsfilosofi (se kapitel VI, VII och VIII), inte med idé-historisk metod. c) TS anser även att viss likhet mellan hur de politiska problemen betecknas och titlarna på EW's "artiklar" (TS språkbruk), visar mitt "beroende", till exempel problemet materialistisk historieuppfattning. En märklig argumentation – i så fall är många "beroende" av sitt studieobjekt. d) Ett ytterligare "bevis" är valet av problemsituationer. Jag hänvisar till diskussionen om avgränsningar ovan.

TS avsnitt "Påverkade Wigforss partiets idéutveckling" bör förbigås med tystnad, men jag skall dock kommentera två punkter. TS skriver, "(u)ti från sin analys av Wigforss texter önskar också Hansson stämma in i den kritiska kören och dra slutsatser om socialdemokratisk ideologi." På s 14 skriver jag att "(d)etta arbete söker bidra till ökad förståelse även av den svenska socialdemokratins idéutveckling genom att klargöra den unge Wigforss politiska idéer och de diskussioner om samhällsfilosofi och samhällelig organisation han deltog i fram till 1930-talets krispolitik och framväxten av den 'nya ekonomien'" (min kursivering). De diskussioner han deltog utgör nämligen väsentliga idébrytningar som

tidigare inte uppmärksammats eller endast behandlats summariskt. Med dessa diskussioner, som jag faktiskt inte bara "smaka(r)" på, framträder en annan bild av den svenska socialdemokratins idéutveckling, vilket även vetenskapligt skolade anmälare pekat på.¹¹ TS påstår att jag försökt driva hem vilken betydelse¹² EW haft för den ideologiska utvecklingen, men misslyckats. Var uttrycker jag en sådan ambition?

Metoden

Jag är förvånad över hur TS refererar min text när jag preciserar min tolkningsmodell "Individ, problemsituation och problemlösning". Låt mig ställa TS referatteknik av denna modell mot bokens faktiska innehåll.

Författaren framhåller att det är viktigt att vara generös gentemot den man studerar, i det här fallet Wigforss, och anvisar en systematisk eller till och med rekonstruktiv tolkningsmodell. På punkter där denne är vag eller kanske alls inte har tagit ställning är det forskarens uppgift att rekonstruera en wigforssk rationell argumentation: 'Resultatet av min undersökning avses bli en rekonstruktion av den unge Wigforss politiska idéer' (s 35).

Mot detta ställer jag motsvarande avsnitt i avhandlingen:

Resultatet av min undersökning avses bli en rekonstruktion av den unge Wigforss politiska idéer i väsentliga skeenden i den svenska socialdemokratins idéutveckling och därmed i modern svensk politisk historia. Rekonstruktion har givits olika betydelser i idéanalys. (Not-Litt.) Med att rekonstruera avser jag att Poppers anda på en annan nivå än aktörens nivå företa en analys av dennes intellektuella bearbetning av de politiska problem han ställs inför, och den företas utifrån de avgörande elementen i hans problemsituation. Analytikerns uppgift är att klarlägga problembakgrund, problemställande och problemlösning, eftersom aktörens lösning av ett problem är adekvat i förhållande till problembakgrund och problemställning. Det är sålunda möjligt –

med reservationer och modifikationer¹³ – att finna rationella skäl för de lösningar Wigforss anvisar och därmed möjligt att på logisk grund förstå hans politiska idéer. Rekonstruktionen utgör sålunda en kontextuell och rationalistisk tolkning av Wigforss politiska idéer. Den är ett innehållsligt resultat som grundar sig på min analys av Wigforss politiska idéer och återges i min beskrivning av hans argumentation.

Jag kan inte förstå annat än att TS inte förstår termen rationell i KP's vetenskapsfilosofi. Ja, TS påstår till och med att jag söker, "rekonstruera(r) Wigforss bästa argument på alla punkter".¹⁴ TS visar även brist på stringens genom att påstå, "(u)tifrån problembakgrunden kan Wigforss problemsituation återskapas varvid det är möjligt att begripa och analysera dennes förslag till problemlösningar." Det är, emellertid, ett problem tillsammans med en problembakgrund som utgör problemsituationen. Jag "klipper" heller inte "till" i frågan om kontext, vilket TS påstår. Jag hänvisar till diskussionen om frågeställningen (även s 26-27). TS verkar inte enbart vara ovetande om vad logisk konsistens innebär, han är – som vi skall se – även ovetande om termen logik överhuvudtaget, och hur den används. Han undrar:

Är det egentligen möjligt att dra slutsatser om en texts innebörd utifrån kontexten, påverkar kontexten den logiska innebörden av Wigforss framförda ståndpunkt eller argument? Här annonserar Hansson själv ett jakande svar: 'Med kunskap om...(problembakgrunden) ... vet vi ... vilken föreställningsram hans problemlösning är utarbetad, och därmed är det möjligt att på logisk grund förstå Wigforss tankemässiga bearbetning av ställda problem' (s.27).

Förutom att TS stympar innebörden med sin referatteknik, beaktar han inte skillnaden mellan logik i betydelsen av logisk innebörd av en utsaga och logik i betydelsen av en logisk relation mellan utsaga A och utsaga B.

TS påstår att KP och Quentin Skinner (QS) "i stort sett får samsas om samma texttolkningsidé", men att jag i en not påpekar vissa skillnader. TS referat av denna not är häpnads-

väckande. Jag diskuterar här situationsanalys, närmare bestämt KP:s och Collingwoods (RC) synsätt på denna metod. Diskussionen avslutas på följande sätt: "Jag har inte anledning att i denna studie ta ställning till KP:s kritik om den psykologiska återförståelsens vetenskapliga ofruktbarhet – och att RC argumenterar för denna form av förståelse –, men självklart har RC och hans efterföljare inom den 'revisionistiska skolan' inom brittisk idéhistorisk forskning med namn som J.G.A. Pocock, John Dunn och Quentin Skinner givit oss väsentliga insikter i texttolkningens problem och dess möjliga lösningar" (s 328). Han tillvitar mig åsikten att QS's rättesnöre är "psykologisk återförståelse", vilket i sak är befängt (skall vara språkfilosofi) och en lögn. Är det så att KP och QS "i stort sett får samsas"? Rubriken på metoddiskussionen är "En kontextuell och rationalistisk idéanalys" med ett avsnitt om QS och ett avsnitt om KP. QS företräder ett historiskt synsätt på politiska idéer, medan KP anlägger ett rationalistiskt synsätt. Kan dessa synsätt ändå användas inom ramen för en och samma studie? Det beror självfallet på vilken uppgift man ställer sig i förhållande till den text som skall analyseras.

Om analytikern och författaren av texten på goda grunder kan sägas befinna sig i samma samhälle men ändå i skilda samhällen, industrialismens samhälle men i skilda epoker av detta samhälles historia (senmodernitet respektive tidig modernitet), kan såväl ett rationalistiskt som ett historiskt perspektiv vara fruktbart. Jag har använt båda synsätten. Det framgår av rubriken och dispositionen av avsnittet "En kontextuell och rationalistisk idéanalys" och dispositionen av mina empiriska kapitel. Varje kapitel innehåller en beskrivning av respektive kontext, återgivning och textnära analys av EW's argumentation¹⁵ i förhållande till det problem jag ställt (historiskt synsätt) och en rationalistisk analys som avslutande del i varje kapitel ("Reflektioner över Wigforss problemlösning") med det analyspråk jag utvecklat i avhandlingens första del och i anslutning till det specifika problem jag ställt EW inför.¹⁶

För att undvika ett problem med en a-historisk ansats – att abstrahera och skapa sammanhang på bekostnad av textens substantiella innehåll – har jag valt att i steg 1 återge EW's argumentation och bedriva textnära analys i förhållande till ställda problem. I steg 2 analyseras EW's problemlösning i rationalistiska termer, i förhållande till problembakgrund och problemställande och med mitt analyspråk. Tanken är att EW ställdes inför specifika politiska problem i sin samtid (steg 1), men att det finns tillräckligt stora likheter mellan de politiska problem han ställdes inför och de vi står inför idag, för att hans politiska idéer skall vara av intresse i vår samtid (steg 2). Ett historiskt synsätt är inte ett hinder för att studera idémässig utveckling över tid,¹⁷ ett rationalistiskt synsätt är inte ett hinder för idékritik.¹⁸ Skälen till att jag arbetar med textnära referat och analys i steg 1 är två. (1) Detta arbetssätt ger disciplin, inte några försanthållanden utan belägg.¹⁹ (2) Läsaren har en möjlighet att falsifiera mina slutsatser. Om jag lägger mitt referat på en hög abstraktionsnivå, på långt avstånd från texten, är det visserligen behagfullt för mig men den kritiska läsningen försvåras eller omöjliggörs.²⁰ TS är kritisk till min referatteknik – jag är kritisk till TS vulgära (enligt honom själv "självständiga") referatteknik. *I vetenskapliga sammanhang kan man inte som TS förfara med en text hur som helst.* En text skall (i) förstås, (ii) refereras så att den innehållsliga kärnan återges och (iii) analyseras med hjälp av den begreppsapparat man utvecklat.

I arbetet ingår att systematisera EW's förutsättningar av idémässig art. TS hävdar dock att "dessa inverkar inte på hur texternas innebörd tolkas". Om TS haft annan läsförståelse hade han kunnat se hur kontextuella faktorer påverkar hur EW återges och analyseras.²¹ TS läsning väcker en fråga. Har han överhuvudtaget läst (i betydelsen av att läsa och förstå) de analyserande avsnitten? Han behandlar inte mina analyser, och den reflekterade beskrivningen av mina resultat återfinns även i en sammaren 1997 publicerad anmälan av min bok.²²

Avslutning

Jag var förvånad över valet av TS som opponent. Denna förvånning har inte minskat av hans insatser i denna roll: a) en synnerligen ohederlig referat- och citatteknik, b) oförmåga att skilja mellan teori och empiri, c) oförmåga att förstå innebörden av centrala begrepp som probleminsikt, innovativitet och rationell argumentation och d) uppvisade rudimentära kunskaper inom ämnesområdet. Kanske borde jag dock inte vara förvånad över hans insats?²³

Gunnar Hansson

Noter

1. Se till exempel Seliger, 1976, Schurmann, 1971.
2. Andra anmälare, S O Hansson, 1997, och Sigurdson, 1997, har inte haft svårigheter att se vad som är avhandlingens fokus.
3. En helt annan bild än TS bild av mitt val av ämnen återfinns i S O Hansson, 1997, och Sigurdson, 1997.
4. För kapitel VI-VIII vill jag hänvisa till s 84-93, särskilt s 88-89 och s 92-93, sammanfattade s 95, samt s 151-153. För kapitel IX s 163-166, s 168-172, s 176-177 och s 182-183, för kapitel X s 188-193 och s 211-213, för kapitel XI s 222-229 och s 239-240, för kapitel XII s 243-253, sammanfattade s 253-254, s 262 och s 265-267, för kapitel XIII s 271-276, sammanfattade s 277.
5. S O Hansson, 1997, s 49.
6. Naturligtvis finns andra vetenskapsbegrepp än den "kritiska rationalism" som SB, inspirerad av KP, argumenterar för.
7. Om problematisering, se s 98-100, s 103-104, s 107-108, s 111, s 119-120, s 122-123, s 137-139, s 141-143, s 170-172, s 178, s 193-194, s 197, s 201, s 203 och s 207-208. Om alternativ till förhärskande uppfattningar, se s 108-109, s 111, s 113-114, s 118-121, s 124, s 126-129, s 196, s 198-199, s 201, s 203-204, s 207-208 och s 231-235. Om min idékritik, se s 114-118, s 126, s 154, s 177-178, s 183-184, s 215-218, s 236-239, s 242, s 262-265, s 289, s 293, s 301, s 304-305 och s 318.
8. Jag är även osäker på om TS förstår innebörden av begreppet innovativitet. För att kunna jämföra

och avgöra om innovativitet föreligger krävs (i) förmåga till logiskt konsistent tänkande. TS kritiserar min slutsats om EW's tredje position mellan Kautsky och Bernstein och argumenterar på följande sätt: "I frågan om vetenskapssyn anser Hansson att Wigforss inte betraktade historiematerialismen i sin marxistiska form som vetenskaplig teori, med argumentet att historiematerialismen bara kan förklara det förflutna, inte förutsäga den. Bernstein å andra sidan skulle betrakta en utvecklade form av historiematerialismen som vetenskap (dvs inte i dess SPD-form utan en icke-deterministisk variant). Men inte hade väl Wigforss denna vetenskapssyn – han argumenterade ju just mot det?". Ja, han gjorde det, och därmed har Bernstein och EW skilda uppfattningar i denna fråga. (För Bernsteins uppfattning, se s 74-75, för EW's s 100.) Förutom förmåga till logiskt konsistent tänkande krävs (ii) förståelse för begreppet tid som ordnande kategori. I bokens andra del jämför jag EW med Bernstein och Kautsky; en jämförelse mellan deras positioner i revisionistdebatten och debatten i Sverige 1908-1910 om det marxistiska arvet. TS kritiserar min slutsats att EW ställde upp preciserade mål för arbetarrörelsen i ekonomiska termer, medan Bernstein endast ställde upp mål som angav dess principiella inriktning. TS anser att deras uppfattning är "snarlik", och han belägger detta med att citera EW i ett föredrag – 1925! TS kritiserar vidare min slutsats att Bernstein förkastade klasskamp, medan EW inte gjorde så. Bernstein undvek klasskampsbegreppet, medger TS, medan EW behöll detta i sin argumentation. TS anser dock att skillnaden "snarast är terminologisk". Är begreppslika skillnader endast en fråga om terminologi? TS har även fel om min summariska behandling av Bernstein och EW. TS jämförelse är hämtad från ett avsnitt på s 108-109, i vilket jag även skriver att "(e)n närmare analys av Wigforss, Bernstein och Kautsky... görs i följande kapitel" (s 109). Denna analys, s 118-127 och 137-148, förtiger TS. Han behandlar således bara en bråkdel av den analys som jag gör av EW, Bernstein och Kautsky, vilket inte hindrar honom att påstå att bristen på avgränsningar leder till att det inte finns "utrymme att exempelvis ägna frågan om EW och Bernstein tillräckligt med utrymme och tankemöda" och "jag anser inte att Hansson övertygar i sin plädering för EW:s självständiga position".

9. Jämför TS påstående om att jag saknar ett eget grepp om de frågor som behandlas.

10. Jag har behållit kärnan i hans precisering men omformulerat den så att den (för mig) blir mera precis, och anger Björklund, årtal och sida i omedelbar anslutning. Det finns inte några standardiserade kriterier för referatteknik mera än a) ej överensstämmelse med original, b) med egna ord och c) så exakt och fullständigt som möjligt. En inneboende motsättning föreligger naturligtvis mellan krav b och c, liksom mellan ett krav på överblick (referat på distans till texten) och ett krav på precision (textnära referat).

11. "Detta är ett väsentligt bidrag till litteraturen om den svenska arbetarrörelsens idéhistoria." S O Hansson, 1997, s 49. "Bilderna av en av socialdemokratiens främsta idéinspiratörer som framkommer i Hanssons avhandling kommer även att öka förståelsen för socialdemokratiens, och därmed också för den svenska modellens, framväxt./.../Den stora förtjänsten med Hanssons avhandling är att den ger oss en pusselbit till förståelsen av vårt omedelbara förflutna, och därmed också till diskussionen om hur vi skall gå framåt." Sigurdson, 1997, s 60.

12. Betydelse fattad i något slag av kvalificerad – preciserad – mening.

13. Med reservationer och modifieringar syftar jag på en diskussion, "Metodiska överväganden" (s 28-29), där jag pekar på de svårigheter som kan föreligga med att finna den logiska relationen mellan problem och lösning och vad som kan göras för att bemästra dessa svårigheter.

14. Jämför ovan, även s 27 och Popper: "It is important to note that the relationship between a solution and a problem is a logical relationship." Popper, 1989, s 165.

15. För detta arbetssätt, se Tullys översikt över QS metodologi, särskilt s 5, hans introduktion, särskilt s 16-19, i Tully, 1988, även Skinner, 1972, särskilt s 404-407, "focus on the writer's mental world, the world of his empirical beliefs." Ibid, s 407.

16. Avhandlingens andra del har en något annorlunda disposition eftersom problembakgrunden är gemensam för flera problem.

17. Se Tully, 1988, s 7-25, särskilt s 18-19.

18. Se Popper, 1966.

19. Jag tänker till exempel på upptakten till *Planhushållningsdebatten*, s 7-80; den olidliga lätthet varmed Leif Lewin förhåller sig till kravet på empirisk evidens om "ödestron". För en närmare diskussion, se Hansson, kommande.

20. För en närmare diskussion, se Campbell, 1986.
21. Om jag inte haft kunskaper om lundaradikalismens idémässiga innehåll hade jag inte analyserat a) hur EW's värderativism kom till uttryck i debatten gentemot Kautsky i diskussionen om samhällsfilosofi (kapitel VI, VII och VIII), b) hans kritik av nykantianism och utilitarism, och hans anslutning till pragmatismen, i diskussionen om samhällsmoral och klassmoral (kapitel VIII), c) hans användande av språkteknik som ett argumentativt vapen (t ex s 108), d) konservativ krigsfilosofi och liberal rättsstatsteori (kapitel IX). Om jag inte haft kunskaper om debattläget i svensk socialdemokrati hade jag inte inriktat mig på e) kontraktsteori och konstitutionalism (kap X), f) staten som ledare och ägare av industrin (kap XI och XII) och g) EW's sökande efter alternativ till Karleby (kap XIII).
22. Se Sigurdson, 1997.
23. Jag tänker på vad Marie Demker framförallt fann i sin granskning av TS avhandling: Brist på stringens och brist på teoretisk medvetenhet. Se Demker, 1994.

Referenser

- Björklund, Stefan, 1991, *Forskningsanknytning genom disputation*, Uppsala: Skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Campbell, Donald T, 1986, "Science's Social System of Validity-Enhancing Collective Belief Change and the Problems of the Social Sciences" i Donald W.Fiske & Richard A. Shweder (eds): *Metatheory in Social Science: Pluralisms and Subjectivities*, Chicago: University of Chicago Press.
- Demker, Marie, 1994, Anmälan av Torsten Svenssons avhandling i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 4, s 393-401 och slutreplik, s 407-409.
- Hansson, Gunnar, Kommande, Till den svenska socialdemokratins idéutveckling.
- Hansson, Sven Ove, 1997, Anmälan av Dogm eller arbetshypotes? i *Bibliotekstjänsts Katalog*, nr 11, s 49-50.
- Lewin, Leif, 1970(1967), *Planhushållningsdebatten*, Uppsala: skrifter utgivna genom Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Popper, Karl, 1966(1945), *The Open Society and its Enemies*. London: Routledge & Kegan Paul
- Popper, Karl, 1989(1972), *Objective Knowledge*, Oxford, Clarendon Press.
- Schurmann, Franz, 1971, *Ideology and Organization in Communist China*, Berkeley: University of California Press.
- Seliger, Martin, 1976, *Ideology and Politics*, London: George Allen & Unwin.
- Sigurdson, Ola, 1997, Anmälan av Dogm eller arbetshypotes? i *Tidskrift för politisk filosofi*, nr 2, s 58-60.
- Skinner, Quentin, 1972, Motives, intentions and the interpretations of texts i *New Literary History*, nr 1, s 393-408.
- Tully, James (ed), 1988, *Meaning and Context*, Oxford: Polity Press.

Slutreplik

Med tanke på den ton och det sätt att argumentera Hansson använder i sitt genmäle är det med viss tvekan jag väljer att replikera. Hansson går på högsta volym till storms mot i det närmaste allt som han uppfattar som orättfärdig kritik från min sida. (Jag fick också i ett mycket sent skede veta att Hansson i samband med slutkorrekturet gjort flera rejäla tillägg i sitt genmäle. I sak framkommer dock inget nytt och jag förändrar därför inget i min slutreplik här.) Jag tänker inte kommentera mer än några av de mer väsentliga punkterna.

Hansson anar kritik i varje formulering och tror att jag utifrån att ha citerat en sammanfattande frågeformulering direkt kritiserar frågeställningen för att vara "vag" och behöva "konkretiseras", uttryck som Hansson delvis citerar. Tyvärr missförstår Hansson mig här. Kanske har jag uttryckt mig klumpigt, men vad jag faktiskt gör här är att beskriva hur författaren är i färd med att precisera den frågeställning han just presenterat. Detta framgår av min text i det stycke som direkt följer det Hansson citerat. I sin helhet står det faktiskt följande: "Så långt är frågeställningen vag och behöver således konkretiseras. Formuleringen innehåller två centrala begrepp, en politisk möjlig förståelse respektive intellektuellt hållbar förståelse, som författaren därför också definierar för att vi ska veta vad som egentligen ska undersökas" (se anmälan ovan, min kursivering här). När jag senare i min anmälan påstår att frågeställningen bär på vagheter är

det bristerna i den fortsatta preciseringen av de centrala komponenterna i frågan som fokuseras – dvs hur vi egentligen ska kunna avgöra vad som är *politiskt möjlig förståelse* respektive *intellektuellt hållbar förståelse* och vad som inte är det (jag ”fuskar” inte med texten som Hansson påstår). Mina synpunkter här kvarstår.

Den precisering Hansson hänvisar till handlar om vad som ska menas med ”den politiska situationen”, inte hur författaren avser att bedöma vad som är att bibringa den svenska socialdemokratin en politiskt möjlig förståelse eller inte. Detta blir nu i Hanssons framställning egentligen detsamma som att beskriva den samtida politiska situationen, något som också framgår av de sidor Hansson hänvisar till i sitt genmäle. Detta är också ett av de idéhistoriska spörsmål som genomgående behandlas i avhandlingen, det ger jag naturligtvis Hansson rätt i. Min fråga var emellertid hur vi ska kunna bedöma vad som i Wigforss politiska tänkande kan anses ha inneburit en politiskt möjlig förståelse (och vad som inte gjorde det) – det är ju faktiskt så problemställningen är formulerad (s. 25 resp. 35). Det borde handla om hur Wigforss budskap mer precist förhåller sig till den politiska situationen. Hansson skriver här i sitt genmäle att ”Genom att jag beskriver den historiska och samtida debatten får läsaren möjligheter att bedöma vad som är inom ramen för SAP:s politiska åskådning eller inte”. Kanske uppfattas det som gnällighet från min sida, men det är den explicita diskussionen i den frågan från Hanssons sida jag hade önskat få ta del av och *hur den bedömningen skall gå till*. Som avhandlingen nu är framställd får vi ta del av Wigforss ideologiska rötter och dennes idémässiga och politiska samtid. Detta är en fullt legitim och intressant uppgift, men trots allt något annat än att uttryckligen besvara frågan om Wigforss tillhandahåller en politisk möjlig förståelse eller inte.

Hansson anser att jag *inte alls* behandlar den idéhistoriska uppgiften. Det vore mer korrekt att säga att granskningen av den frågan får en undanskymd plats. Jag påpekar också att en sådan behandling kan synas orättvis mot av-

handlingen men lyfter trots allt fram Hanssons bidrag här vid flera tillfällen. Jag vidhåller att Hanssons idéhistoriska exposéer är ”intressanta och fruktbara för att se hur Wigforss tänkande är förankrat i en speciell intellektuell och politisk miljö.” (se anmälan ovan). Det är här jag anser avhandlingen har sin styrka och jag har också givit några exempel: Hur Hansson övertygande kan visa att socialdemokratin vid den här tiden inte var behärskade av någon ödestro eller att Hansson lyckas mejsla fram ett överraskande starkt liberalt drag i den unge Wigforss tänkande, såväl i sin kritiska syn på Zimmerwaldrörelsen under kriget som i synen på minoritetsproblemet i den framväxande demokratin. ”Bilderna av Wigforss består i och med denna avhandling inte längre främst av gillesocialisten och finansministern som symboliserar 1930-talets krispolitik” (se anmälan ovan), skildringen av den unge Wigforss fyller således ett tidigare tomrum.

Den andra uttrycket, *intellektuellt hållbar förståelse*, är det centrala i avhandlingen men innebörden är fortfarande lika oklar. Hansson anser att jag inte förstått innebörden av de kriterier som författaren anvisar och går i tur och ordning igenom de tre: probleminsikt, innovativitet och rationell argumentation. Nej, kanske är det så. Min poäng är emellertid att läsaren inte får någon hjälp med att förstå hur Hansson använder sig av dem i texterna, dvs som läsare får jag ingen anvisning om hur jag ska kunna avgöra om de tre indikatorerna föreligger eller inte och vad som krävs för att Wigforss ska ha levererat en intellektuellt hållbar förståelse. I det här sammanhanget kan det vara skäl att stanna upp inför Hanssons sätt att se på vad en operationalisering är, eller kanske snarare behovet av sådana. Författaren påpekar att:

Mina operationaliseringar är inte möjliga att standardisera, de är inte mätbara. Av detta följer inte att mina kriterier för intellektuell hållbarhet är meningslösa eller oanvändbara, som TS vill påskina. Det är möjligt att göra välgrundade bedömningar av graden av probleminsikt, innovativitet och rationell argumentation. ... Jag visar i mitt arbete hur EW problematiserar och argumenterar

för alternativ till förhärskande uppfattningar samt argumenterar logiskt konsistent, och när så inte är fallet (Se genmälet ovan och den där påföljande noten 7).

En operationalisering är i sig ett uttryck för hur man *generellt* avser att gå till väga för att göra sin tolkning av materialet, vare sig forskaren sedan väljer att uttrycka det med siffror eller ord. Man pekar ut den konkreta operation man avser att använda för att komma åt det mer centrala, men abstrakta, begrepp man är ute efter. När det rör sig om texttolkning vill vi få veta något om hur en text borde se ut – t ex en argumentationslinje, resonemang eller uttryck som bör förekomma eller inte förekomma – för att vi ska kunna dra slutsatser. Att operationalisera vad som ska avses med ett begrepp innebär således i sig att standardisera, vilket jag utgår ifrån är det som Hansson egentligen vänder sig mot här. Vad Hansson då egentligen säger är att han egentligen inte behöver tala om hur indikatorerna ska tolkas i de olika texterna (eller vilka konsekvenser de har för texterna), han kan göra ”välgrundade bedömningar” ändå.

Det Hansson tar upp här är en principiellt viktig metodisk fråga som inte har något alldeles givet svar. Hur långt ska vi egentligen behöva gå i ”standardisering” för att uppnå intersubjektivitet? Även om vi anstränger oss för att göra vår undersökning ”genomskinlig” kommer vi så småningom att nå en gräns där vi anser att de begrepp vi tillämpar för att tolka det empiriska materialet är omedelbart begripliga. Vi har ett gemensamt språk och vi måste kunna förutsätta att vi delar innebörden av vissa grundläggande uttryck. Det är givetvis inte självklart var denna gräns ska gå och det går alltid att påpeka att definitioner eller indikatorer är oklara. En gnällig kritiker kan alltid trasa sönder en text. Det finns således en risk att kravet på att redovisa kriterier för slutsatsdragning skjuter över målet. Hanssons invändning bygger också på att kritiken missar därför att jag inte förstått innebörden av de centrala begreppen. Med en sådan insikt borde det exempelvis framgå av sammanhanget hu-

ruvida en idé är innovativ och självständig eller när Wigforss saknar probleminsikt.

Jag påstår dock att Hansson, utan att behöva hänge sig åt något vidlyftigt metodkapitel, tydligare borde ha försökt redovisa vad för sorts belägg som ska avkrävas Wigforss resonemang. De olika avsnitt i avhandlingen som Hansson hänvisar till i genmälet är precis de avsnitt som utgjort utgångspunkten för min tidigare redovisade kritik. Det framgår helt enkelt inte hur Hansson kan dra slutsatser om de olika indikatorerna på det intellektuellt hållbara. Jag har givetvis en personlig uppfattning (troligen likartad många andras) om vad det betyder att exempelvis problematisera eller att ha probleminsikt. Men jag övertygas inte, utan vägledning, hur det kan användas som ett fruktbart begrepp, än mindre hur man ska göra en välgrundad bedömning av *graden* av probleminsikt och dessutom jämföra olika debattörer med varandra (problemen har behandlats i min anmälan).

Är jag nu inte överdrivet gnällig, nog framgår det väl ändå av det sammanhang tolknings-görs om det är en rimlig tolkning? Jovisst, om där finns en tydlig argumentation som redovisar vilka krav som ställs för att göra en viss bedömning och att författaren kan peka ut beläggen för att det som krävs också föreligger. Att i förväg redovisa detta i ett explicit metodresonemang underlättar ju läsningen betydligt men huruvida man gör så eller ej är väl delvis en smakfråga. Det väsentliga är emellertid att det tydligare borde framgå hur bedömningen är gjord när man väl får sig beläggen till livs. Jag vidhåller att Hanssons text har brister i det här avseendet.

Testet är väl om den nyfikkne forskaren känner sig övertygad om att hon skulle komma till samma resultat som Hansson med samma verktyg använt på samma material. Att författaren försöker tänka sig in i att bli utsatt för en reanalys (även om den i verkligheten aldrig inträffar) sporrar nog till att vässa mätinstrumenten för att den vägen övertyga läsaren om att hon också skulle komma fram till samma resultat. Det grundläggande problemet är således fortfarande att det saknas en analysapparat som är tydligt skild från analysobjektets

språkbruk. Jag vidhåller också att Hansson i alltför hög grad är beroende av Wigforss när han formulerar problemen och när de olika frågorna besvaras. Att Hansson utgår från Wigforss egen fråga – dogm eller arbetshypotes – är emellertid inte alls mitt bärande argument för Hanssons beroende av Wigforss. Att pröva Wigforss ”med hjälp av Wigforss” kan tvärtom vara ett intressant grepp. Men det är också, för att upprepa vad jag faktiskt skrev, ”en svår uppgift och för att klara den hade författaren mycket tydligare behövt hålla isär sitt analyspråk och Wigforss texter” (se anmälan). Det skulle således behövas en tydligare åtskillnad mellan teori och empiri, för att använda Hanssons terminologi.

En del av bristen på distans mellan författare och analysobjektet kommer till uttryck i den stora andelen ”textöverensstämmelser”. Jag förvånas över att Hansson ger sig till att bestrida också detta. Den ålderdomliga språkdräkt som Hanssons text präglades av gjorde mig ursprungligen förbryllad och fick mig också att jämföra texten med Wigforss egen. Mina inledande upptäckter var illavarslande och jag tvingades därför i rollen som opponenter att gå vidare med detta i sig mycket trista och tidsödande ”pusselarbete”. Trots att jag lade ner ett omfattande arbete på att kontrollera frågan systematiskt och med ett för författaren i högsta grad besvärande resultat, vinnlade jag mig emellertid om att vara generös i den här frågan. Jag förvisade det till att bli en synpunkt om formalia, som ett uttryck för bristen på ett eget utvecklat analyspråk. Tyvärr tvingas jag av Hanssons svar att ändå något tydligare än i en not visa på den långt gångna textöverensstämmelsen.

Hansson lyfter själv fram avsnittet ”Reflektioner över Wigforss problemlösning” (s. 114-118) vilket därför lämpligen kan få utgöra ett första exempel. Det är dock inte det mest ”flagranta fallet” på ”textöverensstämmelse” vilket Hansson påstår. Det finns långt värre avsnitt. Jag bestrider inte heller att Hansson reflekterar på egen hand i det aktuella avsnittet, däremot påstår jag att det finns gott om oannonserade citat, också där det tycks vara Hansson själv som resonerar.

Alltså, ett exempel: Efter att ha citerat Wigforss ståndpunkt att ”en revolution i produktionssättet försiggår och nya idéer rycker människorna med sig” (Hansson 116; EW, Skrifter i urval I, s. 81) fortsätter *Hansson* på följande sätt:

Men, är denna uppfattning om idéerna som drivkraft förenlig med uppfattningen att materialistisk historiefupfattning ”vill komma åt de krafter, som i verkligheten – realt – driver människorna att handla och forma deras liv, och icke stanna vid människornas egna föreställningar – idéer – där-om”? (citat EW) Antag att människans handlande under det första stadiet av utveckling bestämdes av existensbehov. Under tidernas gång utvecklas det ena behovet efter det andra. En del av dessa behov, till exempel behovet av kunskap, har under senare tid fått ett stort inflytande över samhällsutvecklingen. Innebär då detta antagande inte att man stannar vid ’idéer’ när man vill förklara människors handlande och samhällsutvecklingen?

Frågan är hur det som följer efter citatet ska uppfattas – som en egen reflektion, ett referat eller vad? Det borde väl vara något eget – efter att ha återgivit Wigforss ståndpunkt ställer författaren Wigforss inför ett antagande; det finns därtill ingen referens till Wigforss (citatet innan återfinns på sidan 38). Men tittar vi närmare i Wigforss egen text återfinner vi följande:

Det är sant, att det blott är på människans allra första utvecklingsstadium, om ens där, som hennes handlande helt och hållet bestämmas av det rena existensbehovet. Under tidernas lopp utvecklas det ena behovet efter det andra, som ej har något med det nödvändiga livsuppehållet att skaffa. Vi måste erkänna, att en del av dessa behov t ex det teoretiska, intresset för vetande överhuvud, sedan det väl framvuxit, fått ett mycket stort inflytande på samhällsutvecklingen. (Wigforss, Skrifter i urval I, s. 77)

Efter att ha jämfört texterna ord för ord och mening för mening är min slutsats att antagandet och därmed reflektionen inte är Hanssons utan Wigforss eget påstående. I avsnittet ”Re-

flektioner ...” (114–118) utgörs 21% av texten av explicita citat av Wigforss. *Antalet halvcitat* (enligt ovanstående exempel) *eller direkta avskrifter med eller utan referens utgör ytterligare ca 20 % av texten* (ca 30 av 152 rader). Jag tycker att det är anmärkningsvärt. Flera av de frågor och kritiska anmärkningar som Hansson själv lyfter fram i avsnittet är förvisso hans egna, men analysen följer mycket tätt i spåren på Wigforss resonemang och sätt att ställa frågor till sig själv.¹

Ett än mer drastiskt exempel är kapitel VI, ”Problemet materialistisk historieuppfattning” (96–109). Då det är relativt kort var det också en lämplig text att analysera i sin helhet. Samma fyrkantiga mätning som här ovan ger vid handen att 20% är direkt angivna citat (med citationstecken och referens) medan *minst 25% av texten* (ca 130 rader av ca 520) *är direkta avskrifter eller halvcitat, med eller utan referens till Wigforss. Minst 45% av Hanssons text är alltså Wigforss ord i det här kapitlet.* För att ytterligare exemplifiera hur Hansson går till väga har jag i följande utdrag av Hanssons referat/text (s. 101, det är inget extremt stycke som valts) kursiverat vad som är ordagrant Wigforss text eller Wigforss uttryck med marginella förändringar av grundtexten (ålderdomliga uttryck som ändras, exempelvis äro = är; icke = inte, samt att Hansson stryker bort en del uttryck och bisatser), med av mig angiven sida hos Wigforss. Texten följer efter ett citat från Wigforss (Samlade verk I, s. 90):

Att Marx och Engels, sannolikt lutade åt någon form av filosofisk materialism är en sak, men det saknar betydelse i sammanhanget, menar han. Det saknar *betydelse så länge man inte kan visa, att denna tro med logisk nödvändighet följer av deras historieuppfattning (a. a. s. 90).* Wigforss förklarar att *för en filosofisk materialist består allt i världen av kroppsliga smådelar, atomer, och vad som sker förorsakas av dessa atomers rörelser. Även människans själsliv skulle vara något kroppsligt och förorsakas av det kroppsliga. Det är emellertid klart, argumenterar Wigforss kritiskt och antimetafysiskt, att de rent materiella behoven,*

önskningar att tillfredställa dessa behov och därmed förknippade känslor och föreställningar inte är mer kroppsliga eller materiella än till exempel föreställningen om det rätta eller religiösa känslor som kan få människor att handla. (a. a. s. 37)

Efter detta följer ett citat av Wigforss (a. a. s. 37) varefter Hansson fortsätter:

Wigforss argumenterar inte bara på teoretiska grunder. Han åberopar även erfarenheten, närmare bestämt erfarenhetsgrundad kunskap om filosofins sentida utveckling. *Mot ett nödvändigt samband mellan filosofisk och historisk materialism talar dels att den historiska materialismen räknar anhängare som inte hyllar den filosofiska materialismen, dels att den historiska materialismen vunnit ett mera allmänt erkännande under de senaste århundradena* (skall vara årtiondena enligt Wigforss!) *samtidigt som den filosofiska materialismen varit på ständig tillbakagång.* (a. a. s. 37)

Som vi ser av det första stycket är det enda som är Hanssons bidrag dennes inskjutna påstående att Wigforss här ”argumenterar kritiskt och antimetafysiskt”. Detta är ett exempel på vad jag tidigare framhöll – vad i texten är det som gör att vi kan använda dessa beteckningar? De två exemplen visar också direkta brott mot den anvisning för referat Hansson själv anför i sitt genmäle. Texterna är nämligen a) i direkt överensstämmelse med originalet och b) inte med egna ord. Hansson kan sedan inte missa punkten c) – att referatet har hög precision! Hanssons ”närreferat” blir helt enkelt en förskönande omskrivning för avskrift! Redan Hanssons försvar för att ha skrivit av Björklund är uppseendeväckande: ”’Avskriften’ är en mening ... Min formulering är inte en avskrift.” Hansson menar att han i övrigt behållit kärnan i Björklunds resonemang men ”omformulerat den”. Men en avskrivning är väl fortfarande en avskrift? Jag tror författaren borde undvika dessa ”närreferat”. Citat ska redovisas som citat medan referat är en självständig beskrivning av ett förlopp, någon annans text eller uttalande. Hansson må ursäkta om jag utifrån författa-

rens sätt att referera sitt studieobjekt har svårt att reda ut vad som är författarens eget språkbruk.

I sitt försvar för den mycket textnära referat-tekniken tror jag Hansson blandar ihop 'hög abstraktionsnivå' med 'avsaknad av belägg'. Det finns hos en del samhällsvetare en tendens till att driva teser utan att ge belägg. Precis som Hansson ogillar jag detta. Men problemet behövs inte alls ha att göra med abstraktionsgraden på de begrepp varmed man försöker beskriva verkligheten. Det har, återigen, att göra med om man pekat ut hur dessa ska beläggas. Med Hanssons lösning på "referatproblemet" ökar inte alls möjligheterna att belägga eller falsifiera, förmågan att belägga just det man avser att få stöd för (eller falsifiera) hänger ju samman med hur precist man definierat eller operationaliserat sina begrepp. Idealet att befinna sig så nära materialet som möjligt slutar i att man presenterar ett obearbetat empiriskt material. Ambitionen att göra en uttömmande beskrivning är en dessutom en omöjlighet. "En fullständig beskrivning av världen tar lika stor plats som världen själv."²

Kort om kontextens betydelse: Här hänvisar Hansson till ett antal textavsnitt i avhandlingen där författarens förståelse av lundaradikalism och socialdemokratisk debatt påverkat "hur EW återges och analyseras". Javisst, det var ju precis det jag också hävdade. Med hjälp av kontexten kan Hansson, på flera ställen också med givande resultat, diskutera hur Wigforss intellektuella arv såg ut och vad det resulterade i för slags idéer. Men idéinnehållet och idékritiken förändras inte nödvändigtvis av kontexten. Vi får skilja på ett verks innehåll, författarens intentioner och att förklara varför författaren skrev som han eller hon gjorde.³ Däremot ger jag Hansson rätt i att i han inte uttryckligen beskriver Skinner som en representant för "psykologisk återförståelse" (Collingwoods rättesnöre). Men jag önskar ändå hänvisa till samma not som Hansson själv gör. Där står inget nämnt om "språkfilosofi". Däremot anser författaren, direkt efter att ha beskrivit Collingwoods "psykologiska återförståelse", att denne och dennes efterföljare, varvid Hansson bl a nämner Skinner, "gi-

vit oss väsentliga insikter i texttolkningens problem ..." (not 25, kap. II).

Direkta oförskämtheter och personangrepp från Hanssons sida kommenteras inte. Jag kan dock inte annat än att stilla undra över Hanssons sätt att argumentera: En uppskattande läsning från en recensent för Bibliotekstjänst av Hanssons sätt att lyfta fram "det politiskt möjliga" används som argument för att jag har fel i att den frågan har en marginell roll i framställningen. Men hjälper det i sak att hänvisa till andra auktoriteter? (*argumentum ad verecundiam* eller vad?) Man kan också undra hur Hanssons hänvisning till en anmälan av min avhandling på något sätt kan försvaga min bedömning av *Hanssons avhandling*(!). Det är väl ändå det klassiska felslutet (*argumentum ad hominem* heter det väl?) – Om du inte har något att säga så angrip personen, gärna i ett riktigt högt tonläge.

Att jag underlåtit att behandla ett flertal invändningar från Hanssons sida betyder inte att jag plötsligt fått "problemiskt" och givit upp mina ståndpunkter, det finns helt enkelt inte utrymme att bestrida varje invändning från Hanssons sida (även om jag själv ångrar uttrycket "hjalteporträtt" – det har aldrig varit Hanssons syfte att måla ett sådant). Inte heller tror jag läsaren är betjänt av att debatten förlängs ytterligare. Gör mig istället sällskap och bli en läsare såväl Wigforss skrifter som av *Dogm eller arbetshypotes – Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet*. Ett syfte kan ju vara att fundera över replikskiftet här. Ett annat att få stifta bekantskap med den unge Wigforss tänkande.

Torsten Svensson

Noter

1. Hansson förnekar att Wigforss sätt att lägga upp diskussionen om industriell demokrati i sitt arbete för KID 1923 på något vis föranlett Hanssons tolkning av auditoriets betydelse. Valet av speciell metod beror enligt Hansson på att Wigforss här har blivit en central politisk aktör och del av den politiska situationen och därmed också har möjlighet att komma med praktisk-politiska förslag.

Att det i analysen av den här artikeln framstår som fruktbart kan ju emellertid också bero på Wigforss uppläggning där några av delavsnitten under kapitlet *Motivgrupper* är "Producenten" såsom *intressets medelpunkt*; *Fackföreningssynpunkter*; *Konsument- och medborgarintresset*. Här finns redan givna auditorier. Detta kan jämföras med de några av de rubriker Hansson använder: "Wigforss inför fackföreningsrörelsen"; "... arbetsgivarna"; "... medborgarna och samhället". (Hansson kap. XII).

2. Nørretranders 1993, 472

3. Jfr Føllesdal, Walløe & Elster 1993, 125ff.

Litteratur

Føllesdal, Finn Walløe, Lars & Elster, Jon 1993. *Argumentationsteori, språk och vetenskapsfilosofi*. Stockholm, Thales.

Nørretranders, Tor 1993. *Märk världen. En bok om vetenskap och intuition*. Stockholm, Alba.

CLAUS STOLPE: *Metoder vid presidentval. En utvärdering*. Åbo Akademis förlag 1997.

Sammanfattning av avhandlingen*

Claus Stolpe, verksam vid Åbo akademis fakultet i Vasa, har skrivit en avhandling på drygt 300 sidor som behandlar sättet att utse president i moderna demokratier. Bakgrunden eller utgångspunkten för studien är hur det faktiskt har gått till i Finland under 1900-talet. Ett par kapitel ägnas åt relevanta delar av finsk författningsspolitik – kapitel 2 skildrar tillkomsten av RF 1919, den grundlag som har reglerat hur man väljer president – respektive tillämpningen av den aktuella författningen (RF 1919) – redogörelser av samtliga de presidentval som gått av stapeln i Finland under 1900-talet. Men avhandlingens egentliga ärende är inte empiriskt och historiskt, att svara på frågan om hur det faktiskt gått till, utan normativt värderande och möjligen även rekommenderande, att svara på frågan om hur det bör gå till när man utser en president i en modern demokrati. Den explicita problemfor-

Statsvetenskaplig Tidskrift 1998, årg 101 nr 1

muleringen återfinns både på sidan 18 och på sidan 80 (av någon underlig anledning som om det vore ett citat):

"Vilken eller vilka metoder för att utse presidenten i en demokrati är att föredra framom andra och på vilka grunder kunde detta i så fall motiveras?"

Avhandlingens metodiska uppläggning är i grunden ganska enkel – och jag menar då enkel i god bemärkelse, dvs okonstlad och redig. Det handlar i princip om att genomföra en analys i fyra olika steg:

1. Att urskilja ett antal (teoretiskt och/eller praktiskt) tänkbara valmetoder som skall jämföras.
2. Att precisera (definiera och operationalisera) en uppsättning värderingskriterier (jämförelsepunkter).
3. Att systematiskt applicera de stipulerade kriterierna (punkt 2) på de tilltänkta metoderna (punkt 1).
4. Att dra en slutsats (göra en sammanvägning) på basis av jämförelsen av de olika metoderna (punkt 3).

Utifrån praktisk författningshistoria och teoretisk författningss litteratur kan Stolpe för det första urskilja tio alternativa metoder för att rösta fram en president (dessutom sju ytterligare mer udda varianter som enbart ägnas ett kort avsnitt, 7.2.6). För att i detta skede särskilja olika typer av metoder utgår Stolpe från deras yttre egenskaper, sättet att tillämpa respektive metod. Den huvudsakliga skiljelinjen går här mellan indirekta och direkta valmetoder, men det finns också ett par kombinationsmodeller.

Indirekta valmetoder:

M1. Val genom folkvalda elektor (t.ex. tidigare Finland)

M2. Val genom ett folkvalt parlament (t.ex. Albanien)

M3. Val genom kombination av elektor och parlament (Estland 1996)

Direkta valmetoder:

M4. Pluralitetsval (flertalsmetoden; t.ex. Chile fram till 1970)

M5. Kvalificerad pluralitet (Costa Rica kräver minst 40 procent)

M6. Direktval i två omgångar (den franska modellen)

M7. Preferensval (Hares metod; den irländska modellen)

M8. Acceptmetoden (Approval voting)

Kombinationer:

M9. USA:s modell (i praktiken 4, men i teorin 1 eller 2)

M10. Andra kombinationer (t.ex. två valsedlar som i Finland 1988)

Av dessa är det väl bara preferensmetoden och acceptmetoden som kan behöva förklaras. Preferensmetoden som tillämpas i Irland och Sri Lanka bygger på tanken att ingen röst skall vara "bortkastad". Väljarna rangordnar kandidaterna och sammanräkningen inleds med att man tittar på förstapreferenserna. Om någon kandidat erhåller majoritet har en segrare korats, i annat fall stryks den kandidat som fått minst stöd. Därmed ökar röstetalet för de resterande kandidaterna och man genomför en ny sammanräkning. Än en gång letar man efter en majoritetskandidat. Om en sådan inte heller finns i den andra "omgången" stryks ytterligare en kandidat, den som har minst stöd av de återstående. Proceduren upprepas tills dess att någon av kandidaterna har stöd från en majoritet av de röstande. Metoden kan i vissa fall bli tidsödande, men förr eller senare koras alltid en segrare; i värsta fall måste man genomföra k-1 sammanräkningar om det finns k kandidater.

Acceptmetoden är än så länge enbart en teoretisk konstruktion. Dess centrala tanke är att väljarna får rösta på de kandidater som man accepterar. Som väljare tillåts man alltså att avge flera röster, men man ökar inte sitt inflytande genom att stödja flera kandidater eftersom man då samtidigt blir mindre precis i sin påverkan.

I ett andra steg stipuleras sju värderingskriterier (sid 101f). Författaren gör ingen stor affär av detta, utan hävdar helt enkelt att de kan härledas ur den vetenskapliga litteraturen.

K1. *Respekt för primärväljarnas viljeyttringar* (folkets röst bör i så stor utsträckning som möjligt vara avgörande för utgången)

K2. *Condorcets princip* (en Condorcet-vinnare bör vinna och en Condorcet-förlorare bör inte vinna)

K3. *Bordas princip* (en Borda-vinnare bör vinna och en Borda-förlorare bör inte vinna)

K4. *Monotonicitet* (det bör inte vara till nackdel för någon om stödet för honom eller henne ökar)

K5. *Strategiskt röstande* (metoden bör inte inbjuda till "oärligt" röstande utan helst främja röstning i enlighet med de sanna preferenserna)

K6. *Komplexitet* (en metod bör vara enkel och lätt att begripa, den bör ej vara så komplicerad att gemene man inte förstår hur det går till och på grund därav drar sig för att delta i valet)

K7. *Inverkan på kandidatutbudet* (en metod bör främja tillkomsten av ett lagom stort utbud av alternativ eller kandidater)

Vart och ett av dessa sju värderingskriterier preciseras dessutom på ett sådant sätt att valmetoderna skall kunna graderas längs en mer eller mindre naturligt konstruerad femgradig skala (poängsättning 1–5, utom i vissa fall där även halvpoäng utnyttjas).

I en systematisk genomgång först metod för metod (kapitel 7) och därefter kriterium för kriterium (kapitel 8) appliceras sedan de sju kriterierna på de tio valmetoderna. Även om denna uppläggning ger upphov till vissa omtagningar, är framställningen aldrig tung. Det märks tydligt att Stolpe här befinner sig på hemmaplan; han är väl förtrogen med sitt ämne. På detaljnivån kan man också notera flera goda poänger. Jag gillar speciellt iakttagelsen (sid 221) att Bordametoden – en av de mer udda metoderna som enbart berörs i förbifarten – inte nödvändigtvis är bäst på att uppfylla Bordas princip (på grund av fenomenet strategisk röstning).

Den empiriska analysen kan sammanfattas i som i tabell 1 (jfr sid 281).

Tabell 1. Sammanfattning av den empiriska analysen.

	Respekt ... Condorcet		Borda Monotnicit.	Strategisk Komplexit.		Utbud	
Elektorer	2	3	2,5	1	1	3,5	4
Parlament	1	3	2,5	1	1	5	5
Elekt.+Parlam.	1,5	3	2,5	1	1	3,5	4
Pluralitet	3	1	1	5	4	4	1
Kval. pluralitet	3,5	2	2	3	3	3,5	2
Franska (2 omg)	4	3	2,5	2	3	3	2
Preferens	5	4	4	3	5	1,5	4
Accept	5	2,5	4	5	3	2	4
USA:s modell	3,5	1	1	4	3,5	3,5	1
Komb (dir+indir)	2,5	3	2,5	2	2/3	2/3,5	3

Utifrån denna analys kan sedan författaren dra ett antal intressanta slutsatser. Tillvägagångssättet bygger härvidlag på att alla kriterier bedöms vara lika viktiga, samt att de sju poängskalorna mäts med samma måttenhet. Därmed medges en vanlig summering av de olika poängtalerna.

Huvudresultatet är att preferensmetoden och, som mycket god andra kandidat, acceptmetoden är att föredra framför alla andra metoder. Deras enda egentliga svaghet är att de båda är förhållandevis komplicerade.

Övriga direktvalsmetoder – dvs de som faktiskt används runt om i världen – skiljer sig inte nämnvärt åt i den samlade bedömningen. De är också bara marginellt bättre än de indirekta och de kombinerade metoderna.

Vissa av de olika kriterierna överlappar varandra empiriskt, dvs de ger snarlika bedöm-

ningar. Condorcet-, Borda- och Utbudskriteriet kan på denna grund slås samman till ett samlat Demokrati- eller Kollektivkriterium. På motsvarande vis kan Respekt-, Strategi- och Monotonicitetskriteriet slås samman till ett Funktionskriterium.

Anmärkningsvärt nog klarar sig de indirekta metoderna förhållandevis bättre med kollektivkriterierna (demokrati) som måttstock. Här är de indirekta valmetoderna till och med bättre än de direkta valmetoder som vanligen används. Preferens- och acceptmetoden är bra enligt båda aggregatmått. De övriga (de "vanliga") direkta valmetoderna är däremot mer funktionella än demokratiska (kollektiva).

Dessa slutsatser framträder tydligt i nedanstående sammanställning, tabell 2 (jfr tabellerna på sidorna 281 och 288):

Tabell 2. Sammanställning över valmetoder utifrån olika kriterier.

	Kollektivkriterier Cond+Borda+Utbud	Funktionskriterier Resp+Monot+Strat Komplex	Summa	
Elektorer	9,5	4	3,5	17
Parlament	10,5	3	5	18,5
Elekt.+Parlam.	9,5	3,5	3,5	16,5
Pluralitet	3	12	4	19
Kval. pluralitet	6	9,5	3,5	19
Franska (2 omg)	7,5	9,5	3	19,5
Preferens	12	13	1,5	26,5
Accept	10,5	13	2	25,5
USA:s modell	3	11	3,5	17,5
Komb (dir+indir)	8,5	6,5/7,5	2/3,5	17/19,5

Stolpe avslutar sin avhandling med en lakonisk kommentaren om att den politiska makten ("de större partierna") förmodligen inte kommer att uppskatta de slutsatser som författaren dragit, men att just detta att vara makten till lags heller aldrig varit avsikten med att skriva denna doktorsavhandling.

Avhandlingens syfte och resultat

Stolpes huvudfrågeställning eller problemformulering är enkel och klar: "Vilken eller vilka metoder för att utse presidenten i en demokrati är att föredra framom andra och på vilka grunder kunde detta i så fall motiveras?" Möjligen har denna enkelhet och självklarhet förlett författaren att tro att syftet inte ytterligare behöver begrundas. Jag tror emellertid att Stolpe därigenom gjort sig själv en otjänst. Inte minst blir detta tydligt när man i efterhand frågar sig vad som egentligen är Stolpes slutsatser. I det närmast följande har jag därför för avsikt att påtala ett antal oklarheter eller ofullständigheter rörande avhandlingens syfte och resultat.

Hur tolka syftet?

Trots den enkla och rediga problemformuleringen är det enligt min mening möjligt att uppfatta avhandlingens syfte på två delvis olika sätt. Endera ställs det konkreta författningsspolitiska ställningstagandet i fokus, eller så är detta ställningstagande snarast ett medel att bibringa mer generella insikter om ett konstitutionellt principproblem. Att ålägga sig ett krav på ett konkret ställningstagande kan i det senare fallet motiveras med att man på så sätt tvingar fram mer djupgående reflexion i frågan.

Det vankelmod eller den tvetydighet jag försöker sätta fingret på kommer bland annat till uttryck i det resonemang som föregår den citerade problemformuleringen på sidan 18, men det sätter också sin prägel på avhandlingens resultatredovisning. Det är, som jag tidigare försökt markera, inte alls svårt att läsa in slutsatser som är tämligen precisa och entydiga – preferensmetoden är bäst tätt följd av ac-

ceptmetoden – men i det avslutande resonemanget (sid 289ff), samt i abstrakt och i den engelska sammanfattningen, är det snarast tvehågsenheten som får präglade framställningen. Upptakten till det sista avsnittet har till exempel följande lydelse:

Vilken metod kan då betraktas såsom varande 'bäst'/?/ Efter att ha producerat en textmasa på hundratals sidor borde man rimligen kunna ge ett entydigt svar på frågan, något som dessvärre inte låter sig göras så lätt. Aspekterna på problematiken är så mångahanda att ett klart svar på frågan knappast kan ges vare sig här eller i något annat sammanhang.

Kort därefter sägs också att "/o/m vi stirrar oss blinda på det totala poängtalet så ter sig preferensvalet som en segrare ... med ett anorlunda urval av värderingskriterier kunde resultatet ha blivit ett annat." Slutsatsen blir då också på sin höjd att preferensmetoden förtjänar större uppmärksamhet.

Vad är underförstått?

Redan i inledningen (sid 13) framgår att författaren uppfattar demokratin som ett slags given utgångspunkt för den fortsatta diskussionen. Samma typ av premiss återfinns sedan också i själva problemformuleringen. Här har vi ytterligare ett exempel på att Stolpe låter enkelheten förleda. Den kritiskt lagde läsaren frågar sig nämligen omedelbart vad denna premiss egentligen innebär.

Har författaren därmed också slagit fast att metoden för att utse president bör vara demokratisk? Förmodligen är det så. De metoder som behandlas i analysen kan nämligen alla sägas uppfylla något slags demokratiskt minimikrav. Men om vi för en stund begrundar hur våra demokratier är uppbyggda, inser vi lätt att de rymmer en rad institutioner som i sig inte är demokratiska (jfr Hermansson 1996). De flesta anser exempelvis att rättsväsendet internt bör fungera på ett annat sätt än parlamentet. Frånsett jurysystemet bygger domstolens avgörande inte på resultatet av en demokratisk omröstning. Och många demokratiska länder utser fortfarande sin statschef (en monark) på ett sätt som uppenbart strider mot demokratin principer. Det är således inte själv-

klart att presidenten bör vara vald i demokratisk ordning.

Kanske kan vi ändå godta premissen att valmetoden åtminstone i en elementär bemärkelse måste vara demokratisk. Så snart vi gått med på det infinner sig flera följdfrågor. Finns underförstått hos Stolpe även tanken att det är bättre ju mer demokratisk metoden är? Hur hanterar man det faktum att det är möjligt att vara demokratisk på olika sätt? I författningpolitiska sammanhang brukar man således skilja mellan en majoritär och en samarbetsinriktad demokratimodell (t.ex. Lijphart 1994 och Lewin 1996). Dessa modeller brukar förknippas med Storbritannien respektive Schweiz, men skulle i detta sammanhang också kunna knytas till Condorcets respektive Bordas princip. Kan man vidare tänka sig att det förutom demokratin finns andra värden som bör respekteras? I samband med konstitutionella frågor är det vanligt att beakta rättsstatens ideal samt effektivitet eller handlingskraft (Elster 1988). Vad innebär det till exempel att Stolpe (sid 17) utgår från att vi bör ha en förhållandevis stark presidentmakt? Frågor av detta slag påverkar inte minst hur man i ett senare skede förhåller sig till analysens värdeeringskriterier.

Vilken är lärdomen?

I avhandlingens inledning (sid 13) sägs att "En valmetod som fungerar väl i ett visst sammanhang behöver inte vara den bästa i ett annat". Nästan samma formulering tjänar dessutom som "punch line" i avhandlingens abstrakt (sid 11). Författaren menar följaktligen att en valmetod måste bedömas givet sitt sammanhang. Frågan om vilken metod som är bäst, måste således kompletteras med följdfrågor som bäst för vem, när och till vad?

Värderingen av val- eller beslutsmetoder skulle därmed förslagsvis kunna vara relativ med avseende på

- *vem* eller vilka som väljer (olika för olika länder, olika demos),
- *när* eller under vilka omständigheter valet hålls (historisk situation) och

– *vad* som skall väljas eller utses (president, talman, folkomröstning).

Mer konkret betyder det att vi kan fråga oss följande: Kan avhandlingsresultatet enbart tillämpas på presidentval i Finland under 1990-talet? Den frågan kan sedan i sin tur brytas ner i åtminstone tre delfrågor:

- Är det fler demokratiskt stabila länder än Finland som borde ta efter Irland och anamma preferensmetoden vid val av president? (Tyskland, USA, Frankrike, Island)
- Är slutsatsen tillämpbar även på de nya (omogna) demokratierna i öst (och i Afrika)?
- Bör metoden komma till användning även vid andra typer av val, t.ex. vid folkomröstningar?

Jag är inte alls säker på att det finns några fullgoda svar på dessa frågor, men avhandlingen hade vunnit på att Stolpe fört en diskussion kring detta generalitetsproblem. Ambitionen bör kunna vara att på en och samma gång vara både "rimlig" i anspråk och precis eller distinkt i slutsatser. Analysen borde då mer uttryckligt ha varit utformad i syfte att ge slutsatser av *ceteris paribus*-karaktär.

Vad har Stolpe att bidra med?

Ett statsvetenskapligt forskningsproblem kan grovt sett motiveras på två sätt (jfr King, Keohane & Verba 1994). Den vetenskapliga diskursen pekar ut angelägna forskningsuppgifter och vissa frågor är angelägna från politisk eller samhällsrelaterad synpunkt. I Stolpes avhandling handlar det om att försöka komma fram till ett författningpolitiskt ställningstagande, och det framgår även tydligt att det är just denna politiska angelägenhet som har varit drivkraften bakom arbetet.

Egentligen borde man väl inte ha något att invända mot en sådan uppläggning. Det råder heller inget tvivel om att Stolpe ålagt sig en politiskt eller samhällsrelaterad angelägen uppgift. Här räcker det med att hänvisa till den moderna finska historien. Min synpunkt är emellertid att avhandlingen hade vunnit på att forskningsproblemet också hade motiverats vetenskapligt.

Det är inte så att texten helt saknar vetenskaplig diskursanknytning. Stolpe förhåller sig särskilt till Steven Brams och Peter Fishburns plädering för acceptmetoden (sid 203ff). Eftersom han på ett ställe i texten (sid 100) dessutom hänvisar till Hannu Nurmis systematiska analyser av olika valsystem, är det uppenbart att han också känner till den mer formaliserade teoribildning – Social Choice Theory – som ofta förknippas med Nobelpristagaren Kenneth Arrows namn. Stolpe gör emellertid alltför lite av denna koppling. Avhandlingen skulle ha kunnat vara ett inlägg i en av de allra mest angelägna och potentiellt sett allra mest fruktbara diskussionerna inom dagens statsvetenskap.

Författningsspolitik och konstitutionell teori är statsvetenskapens kärna. Det är här våra klassiker lämnade sina bidrag, och det är i synnerhet här "allmänheten" förväntar sig att vi moderna statsvetare skall kunna ge ett bidrag till dagens debatt. Den teoretiska diskussion som pågår befinner sig ofta på ett mycket sofistikerat plan men resultaten är icke desto mindre av utomordentligt stor betydelse. Nästan inget är idag så angeläget för oss statsvetare som att försöka slå bryggor mellan den empiriskt relevanta författningssklokskap som utvecklats i den politiska praktikens närhet och de matematiskt elaborerade och teoretiskt eleganta slutsatser som formuleras i vetenskapens elfenbenstorn.

Att som Stolpe försöka utveckla mer empirinära utvärderingskriterier skulle enligt min mening kunna vara ett utmärkt exempel på detta slags brobyggande. Men för att åstadkomma detta fordras mer än ovannämnda hänvisning till Nurmi (av karaktären artigt lyfta på hatten för att sedan snabbt skynda vidare) samt de vaga anspelningarna på den teoretiska litteraturens dilemman och omöjlighetsteorem (t.ex. sid 31 och sid 99 och 101). Arrow finns över huvud taget inte nämnd. Det må vara hänt att texten är befriad från "namnedropping", men utan explicit anknytning är det svårt att bygga det slags broar jag här efterlyser.

Analysens tillförlitlighet

Jag har försökt göra gällande att Stolpes avhandling egentligen är mer intressant än han själv riktigt tycks vara medveten om. Jag vill också hävda att man bör ställa frågor rörande intresse, relevans och fruktbarhet till en vetenskaplig undersökning. Den allra mest naturliga frågan att ställa är emellertid huruvida framställningen är tillförlitlig eller ej. Ett rimligt sätt att pröva just detta är att undersöka om resultatet hade blivit annorlunda om man på avgörande punkter gått till väga på ett annat sätt. Är avhandlingens slutsatser beroende av dess metodiska vägval? Och borde man i så fall gått till väga på annat sätt?

Alternativa beslutsmetoder

En första sådan punkt gäller urvalet av de valmetoder som över huvud taget blir föremål för analys. Är det så att en viss kandidat, en viss valmetod, kommer segrande ur konkurrensen därför att den enbart ställdes mot svagt motstånd? Är matchen likt avarterna inom boxningsvärlden riggad från början?

I huvudsak godtar jag författarens urval av val- eller beslutsmetoder. Möjligen kunde man här tänka sig en ytterligare uppdelning av olika indirekta metoder. Det kan hävdas att det gör skillnad både hur man väljer elektorater och hur elektorerna sedan genomför sin omröstning. Valet av elektorater kan ske mer eller mindre "rättvist" och resultatet kan vara mer eller mindre godtyckligt. Även beslutsmetoden i den beslutande församlingen (elektorskollegium eller parlament) är av uppenbar betydelse. Eftersom det handlar om ett väldigt speciellt beslut kan man tänka sig att även parlamentet (och givetvis elektorsförsamlingen) tillämpar tidskrävande och sofistikerade metoder i just detta personval¹.

Till Stolpes fördel kan emellertid anföras att kompletteringar av detta slag knappast skulle påverka undersökningens huvudresultat. Vi skulle förvisso ha fått en mer nyanserad bild av de indirekta valmetoderna, men alla eventuella modifieringar skulle ha gällt metoder som enligt Stolpes analys ändå aldrig bör komma ifråga.

Valet av utvärderingskriterier

Har författaren valt rätt värderingskriterier? Det råder inget tvivel om att Stolpe själv uppfattar detta som ett avgörande moment i den egna undersökningen. Inledningsvis (sid 14) finns nämligen följande insiktsfulla bedömning av den förestående forskningsuppgiftens karaktär: "En viktig del ... blir ... att kunna motivera just de kriterier och tolkningar som här kommer att göras". De valda värderingskriterierna motiveras sedan på följande sätt (sid 101):

De valda värderingskriterierna som nedan presenteras baserar sig på aspekter som olika forskare tenderat betona vid jämförelser olika valmetoder emellan. Avgränsningen är allt annat än slumpmässig, men det kan inte hjälpas att den kunde diskuteras oberoende hur den än skulle ha gjorts. Detta dilemma hör helt enkelt till sakens natur. I korthet är det följande aspekter som kommer att utgöra värderingskriterierna i just denna undersökning.

Mer än så har författaren inte att anföra. De valda kriterierna motiveras således inte alls. Det är också mot bakgrund av detta man har anledning att fundera över underförstådda värdepremisser för avhandlingen.

Jag anser att Stolpe borde ha reflekterat över hur de olika kriterierna förhåller sig till varandra. Den s.k. Social Choice-teorin är full av omöjlighetsteorem, rent logiska bevis för att olika kriterier inte samtidigt kan förverkligas fullt ut. Mest relevant i detta sammanhang vore förmodligen det teorem som bevisats av Lunda-filosofen Peter Gärdenfors, vilket grovt sett slår fast att det är omöjligt att utforma en beslutsmetod som garanterat uppfyller Condorcetkriteriet och samtidigt är immun mot strategiröstning.² Även om Stolpe i första hand intresserar sig för vad som händer i praktiken, antyder detta att det kanske inte är möjligt ens teoretiskt för en valmetod att erhålla full poäng på samtliga kriterier, vilket påstås i den engelska sammanfattningen (sid. 315).

Från demokratiteoretisk synpunkt är det i stället den potentiella konflikten mellan Condorcet- och Bordaprintipen, som borde ha bli-

vit föremål för diskussion. I brist på en entydig och självklar definition av folkviljan kan man uppfatta Condorcets och Bordas respektive idéer som två helt olika förslag på vad som rimligen bör utmärka en sådan kollektiv vilja. Condorcet tog fasta på tanken att man bör eftersträva beslutsmetoder som garanterar att det vinnande förslaget, eller den segrande kandidaten, alltid förmår att samla en majoritet oavsett vad som är alternativet. Bordas tanke var en helt annan. Hans idé var att folkviljan motsvarades av det alternativ eller den kandidat som "genomsnittligt" har den bästa rangordningen hos väljarna. Stolpe kunde här möjligen försvara sig med att detta endast är teoretiska hårklyverier. Det visar sig nämligen av Stolpes undersökning att de båda kriterierna i stort sett ger samma empiriska resultat.

Trots bristen på argumentation är jag ändå efter en stunds begrundan och konsultation av litteraturen på området beredd att godta merparten av de kriterier som Stolpe har föreslagit. Mitt enda kvarvarande missnöje riktar sig mot idén att det oberoende av övriga kriterier skulle finnas ett "mest lagom utbud" av kandidater. Kriteriet bygger på ett avståndstagande från två helt olika företeelser, nämligen komplexitet (svåröverskådlighet) och polarisering. Båda dessa värderingar finns redan var för sig representerade och "utbuds"-kriteriet borde därför enligt min mening utgå.

Man kan emellertid fråga sig vad det i prak-

Tabell 3. Effekten av att ta bort utbuds-kriteriet.

	Stolpe	– Utbud	Ny summa
Elektorer	17	4	13
Parlament	18,5	5	13,5
Elekt.+Parlam.	16,5	4	12,5
Pluralitet	19	1	18
Kval. pluralitet	19	2	17
Franska (2 omg)	19,5	2	17,5
Preferens	26,5	4	22,5
Accept	25,5	4	21,5
USA:s modell	17,5	1	16,5
Komb (dir+indir)	17/19,5	3	14/16,5

tiken skulle göra för skillnad om vi strök just detta kriterium?

Som framgår av sammanställningen (tabell 3) blir det ingen större skillnad i resultat. Den viktigaste modifieringen är att värdet av de indirekta metoderna kraftigt devalveras.

Vilka ytterligare kriterier borde ha beaktats?

Ett helt annat sätt att pröva Stolpes val av utvärderingskriterier är att ställa frågan om det finns några kriterier som Stolpe har försummat. För att detta alls skall vara meningsfullt bör vi rimligen anamma Stolpes egen utgångspunkt att det i någon bemärkelse bör handla om valmetoder inom ramen för en demokrati (se här Hermansson 1989 och 1992, samt Nurmi 1987).

Flera av Stolpes kriterier har en uppenbar koppling till demokratis idévärld. Främst gäller det kriteriet om att primärväljarnas viljeyttring bör respekteras och kravet på monotonicitet. Den mest uppenbara efterlysningen blir mot bakgrund av litteraturen på området den *enhållighetsprincip* som i ekonomiska sammanhang ofta går under benämningen *Paretokriteriet*. Dess innebörd är, att om det skulle existera en enig folkvilja så bör denna ovillkorligen respekteras.

Utöver detta uppenbart demokratirelaterade kriterium finner man i litteraturen flera olika *immunitetskriterier*, dvs. kriterier som utformats mot bakgrund av de *manipulationsproblem* som omröstningar och valsystem är behäftade med. Dessa kriterier kan motiveras demokratiteoretiskt – förmågan och möjligheten att manipulera spelreglerna är med all sannolikhet ojämnt fördelad – eller, vilket kanske är bättre i detta fall, utifrån legitimitetshänsyn: en valmetod bör helst undvika det slags godtycke som manipulation kan förorsaka.

Utöver manipulation av sina egna preferenser, "oärlig" eller strategisk röstning, finns anledning att uppmärksamma två andra varianter, nämligen manipulation av *dagordningen* respektive *valkretsindelningen*. Det förstnämnda kan förekomma i två former: genom

att lägga till respektive dra bort alternativ från dagordningen. Ett immunitetskriterium av detta slag återfinns i Arrows klassiska "omöjlighetsteorem" och har där benämningen "oberoende av irrelevanta alternativ". Den andra typen av manipulation är lätt att undvika – i ett presidentval finns egentligen ingen anledning att dela in landet i valkretsar – men den är knappast mindre relevant om man ser till författningshistorien. Massachusettsgubernören Elbridge Gerry – en av dem som undertecknade oavhängighetsförklaringen – var så fingerfärdig på att konstruera ändamålsenliga valkretsindelningar, att han givit företeelsen ett särskilt namn, gerrymandering. Ett kriterium som beaktar motsvarande immunitetsgenskap är konsistenskriteriet.

Följdfrågan blir sedan om ett inbegripande av ett eller flera av dessa alternativa kriterier hade förändrat resultatet. I tabell 4 har jag för de direkta metoderna indikerat med + eller – i de fall litteraturen anger att beslutsmetoden ifråga kan eller inte kan garantera att ett visst kriterium efterlevs.

Vilken blir slutsatsen? Jo, det intressanta resultatet är att om vi lagt till ett par ytterligare "immunitetskriterier" (anti-manipulationskriterier), hade detta sannolikt gynnat acceptmetoden jämfört med preferensmetoden. Möjligen kan Stolpe på denna punkt försvara sig med att det i *praktiken* förmodligen inte är någon större skillnad mellan dessa metoder. Om än inte rent teoretiskt så är preferensmetoden i praktiken mycket svår att manipulera, eftersom den i så fall förutsätter kännedom om hur ett stort antal väljare rangordnar flera kandidater.

Tabell 4. Alternativa kriterier.

	Stolpe	Pareto	Dagordn	Valkrets
Pluralitet	19	+	–	+
Kval. pluralitet	19	+	–	+
Franska (2 omg)	19,5	+	–	–
Preferens	26,5	+	–	–
Accept	25,5	+	+	+

		Funktionskriterier		
		Bra (>10)	Medel (>5)	Dåligt
Kollektivkriterium	Bra (>10)	Preferensval Acceptmetoden		Parlament
	Medel (>5)		Kval. pluralitet Franska Kombinationer	Elektorer Elektorer + Parl.
	Dåligt	Pluralitetsval USA		

Figur 1. Förslag till analysmodell i två dimensioner

chresultat och undersöker om där finns någon sammanlagd vinnare, vilket är det samma som att efterlysa en på rationella grunder aggregerad rangordning.

Sammanställningen ovan visar då att metoderna faller ut i fem grupper:

1. Bäst (M7 och M8)

Preferens- och Acceptmetoden (Förlorar inte mot någon annan och spelar oavgjort inbördes)

2. Näst bäst (M6)

Den franska metoden med direktval i två omgångar (Förlorar mot de två bästa, men besegrar alla andra)

3. Tredje bäst (M2, M4, M5, M9 och M10)

Val genom parlamentet, Pluralitetsmetoden, Kvalificerad pluralitet, USA-modellen och Kombinationsmodeller (Förlorar mot de tre bästa och vinner mot de två sämre, men de inbördes jämförelserna ser ut lite hur som helst)

4. Näst sämst (M1)

Elektorsval (Förlorar mot alla utom den allra sämsta)

5. Sämst (M3)

Kombination av elektorer och parlament (Förlorar mot alla)

Undersökningens resultat påverkas således inte alltför mycket av det förenklande antagandet att rangordningarna mätes på en och samma intervallskala.

Sammanvägning genom dimensionsanalys

Som redan har påpekats konstaterar Stolpe att kriterierna till en del tycks "överlappa" varandra. Vad som då avses är inte det förhållande att det kan finnas rent logiska samband mellan de sju kriterierna, utan att kriterierna delvis mäter samma sak empiriskt. För att ge precision åt denna iakttagelse använder Stolpe ett slags absolutdifferensmetod för att gruppera de olika kriterierna. Resultatet blir att kriterierna faller ut i två grupper och att komplexitetskriteriet hamnar utanför:

Kollektivkriterier:	Condorcet	Borda	Utbud
Funktionskriterier:	Respekt	Monoton	Strategi
Egen dimension	Komplexitet		

Om man bortser från komplexitetskriteriet följer härav att metoderna kan delas in (t.ex. två trikotomier) eller jämföras längs två dimensioner. Samma idé finns nog underförstådd redan i Stolpes egen text, men det hade varit en förtjänst om tanken uttryckligen också hade satts på pränt. Ett förslag till hur det skulle ha kunnat se ut är figur 1.

Även här visar sig preferens- och acceptmetodens särställning. Vi har dessutom ett prydligt exempel på att författaren själv i större utsträckning och enbart med enkla medel, hade kunnat framhäva att de egna slutsatserna inte nämnvärt påverkas av smärre ändringar i undersökningsmetoden.

Även här kan man dock fråga sig hur pass robust just detta resultat är. Stolpes teknik för att genomföra sin dimensionsanalys framstår som en aning hemvävd. Detta behöver inte

Alternativa beslutsmetoder		Förändrar inget
Utvärderingskriterier	i) Tillägg ii) Ta bort	Stärker acceptmetoden Ingen större skillnad
Operationaliseringar	Grövre skala Justeringar	Samma huvudresultat Stärker preferensmetoden
Sammanvägning	Ej lika vikt Ej summering "Överlappn."	Kan då bara utesluta M3 Preferens & Accept bäst Preferens & Accept bäst

Figur 2. Summering av metodkritiken.

alls vara något fel. Men det ger oss anledning att fråga om slutsatsen i detta fall ändras om vi använder andra mer utvecklade metoder. Det som omedelbart slår en är att Stolpe hade kunnat mäta det empiriska sambandet (*Pearson's r*) mellan kriterierna och därefter gjort en vanlig faktoranalys.³ Resultatet blir emellertid inte annorlunda, förutom att det framgår att även komplexitetskriteriet har ett starkt empiriskt samband med de tre funktionskriterierna. Det som skiljer just detta kriterium från de tre övriga är att sambandet är negativt.

Möjligen kan man tillägga att Stolpe här haft tur. Hans egen dimensionsanalys visar ju att sex av kriterierna egentligen enbart fångar två skilda aspekter – kriterierna grupperar sig tre och tre. I linje med Stolpes egen inställning bör då dessa två aspekter tillmätas lika stor betydelse. Av en ren tillfällighet råkar det också bli på det viset, men det beror alltså på den omständigheten att båda aspekterna räknas tre gånger. Med ett annat resultat av dimensionsanalysen hade det kunnat bli så att den ena aspekten enbart av en händelse råkat få större vikt.

Kan vi lita på Stolpe?

Låt oss nu summera vad som kommit ut av den metodkritik som framförts. Summeringen framgår av figur 2.

De känsliga punkterna är valet av kriterier och de antaganden som leder fram till en sammanvägningssmetod. Ett infogande av fler anti-manipulationskriterier hade försvagat preferensmetodens ställning och i motsvarande mån stärkt aktierna för acceptmetoden. Dessutom, och det är nog mer betydelsefullt, skulle mindre naiva antaganden om hur man

tillåts göra vid en sammanvägning ha pekat ut mindre entydiga vinnare.

Den kritik jag riktat mot avhandlingen för att det på avgörande punkter saknas en argumentation kvarstår givetvis, men vid en bedömning av undersökningens tillförlitlighet är det viktigt att notera att huvudresultatet i avhandlingen tycks vara tämligen robust.

Stort och smått – yta och djup

Stolpes avhandling har i huvudsak en redig struktur. Det enda som härvidlag är en aning störande är de båda kapitlen (2 och 3) om finsk författningsspolitik och finska presidentval. De är alls inte ointressanta i sig, men det förblir oklart avhandlingen igenom vad dessa kapitel egentligen är tänkt att tillföra. Här finns också några slarviga formuleringar (sid 43) som misspryder de spelteoretiska analyserna av tillkomsten av 1919 års regeringsform. Men bortsett från detta kan man hävda att avhandlingstexten mycket väl uppfyller ett grundläggande vetenskapligt metodkrav, nämligen att tjäna som utgångspunkt för ett sakligt inriktat samtal, det samtal, den seminariebehandling eller den disputation där sanningen sätts i fokus. En vetenskaplig framställning är inte alltid enkel att förstå, men dess argumentation bör vara genomskinlig i den meningen att vi läsare kan se hur och i vad mån slutsatser och resultat byggs under. På den punkten finns inget att erinra mot Stolpes text.

På den positiva sidan bör man också sätta upp det faktum att boken är ledigt skriven. Texten är lättläst, och detta trots att själva äm-

net inbjuder till svårsmälta tekniska resonemang.

Däremot finns en del annat att "gnälla" på. Texten ger helt enkelt ett något pratigt intryck; kanske är det baksidan av den lediga stilen. Detta tar sig bland annat uttryck i en hel del upprepningar, särskilt i kapitlen 6, 7 och 8. Det är som om författaren inte har tagit sig tiden att ordentligt strama åt det manus som kanske har skrivits i en helt annat ordningsföljd än det nu presenteras.

Till kategorin "pratigheter" hör också de förnumstiga kommentarer, som ibland snarast fungerar som undanflykter från att behöva driva analysen ytterligare ett steg. Detta förtar också till en del intrycket av den eleganta formulering som mycket tydligt ger uttryck för Stolpes eget *credo*:

Enkelhet och insikt behöver inte vara varandra uteslutande. Utgångspunkten har varit att undvika invecklade matematiska formler och hålla ett stringent språkbruk. (sid 85)

Det som till en början framstår som en mycket sympatisk programförklaring riskerar att reduceras till en tom och ihålig fras. Tanken måste vara den att även invecklade sammanhang om möjligt skall ges en enkel presentation. Den får emellertid aldrig tjäna som alibi för den forskare som drar sig för att gå på djupet.

Samlad bedömning

Claus Stolpe ställer i sin avhandling en *fråga* som är av stort och uppenbart intresse: Hur bör man utse eller välja president i en demokrati? I frågans enkelhet avslöjas dess självklara samhällsrelevans. Stolpe låter antyda att han är den förste statsvetaren som intresserar sig för just detta. Men så är det givetvis inte – om man nu inte kräver att studien skall vara exakt lika Stolpes, men då hade ju avhandlingen varit helt överflödig – och just därför är frågan intressant även från vetenskaplig synpunkt. I själva verket kan Stolpes undersökning fogas in i ett pågående vetenskapligt samtal, som för närvarande är särdeles livaktigt och intellektuellt spännande. En brist i avhandlingen är

dock att den inte till fullo lyckas exploatera eller dra nytta av detta förhållande. Stolpes undersökning är, kort och gott, intressantare än vad han själv inser.

Den *metodiska* uppläggningsen är liksom frågeställningen enkel och redig, och det är uppenbart även för läsaren att det är precis så här man bör gå till väga. Just på grund av denna genomskinlighet blir det också lätt att se vari det brister, vilka metodiska ställningstaganden som kan problematiseras och ibland rent utav ifrågasättas. Håri ligger enligt min mening avhandlingens svagaste punkt. Det vetenskapliga värdet av en utvärderande studie som denna, står och faller med hur forskaren förmår urskilja och precisera rimliga utvärderingskriterier, samt i ett andra steg hur dessa skall vägas samman i den mån de handlar om olikartade kriterier. Här bjuds inga enkla lösningar, men just därför fordras mycken argumentation.

Denna svaghet, som mycket väl kan uppfattas som en avsaknad av analytiskt djup, får nu inga fatala konsekvenser för undersökningens *resultat*. Så vitt jag har kunnat pröva, tycks det som om slutsatserna är tämligen robusta. De två metoder, preferens- och acceptmetoden, med denna rangordning, som Stolpe finner vara de bästa, framträder som de bästa även när man på olika sätt försöker problematisera de metodiska vägvalen. Detta gör att vi i slutändan trots allt bör uppfatta Stolpes undersökning som ett viktigt bidrag till en pågående vetenskaplig diskussion. Det finns flera faktorer som bidrar till denna lyckliga omständighet. Till att börja med kan det konstateras att Stolpe på, som det verkar, rent intuitiv grund hanterar sina utvärderingskriterier på ett rimligt sätt. Därtill besitter Stolpe ett betydande mått av kunskap om och insikt i den politiska och konstitutionella problematik som han behandlar. Stolpe har slutligen en stor förmåga att enkelt och systematiskt penetrera sitt empiriska material. Man är som läsare hela tiden i goda händer. Inte minst detta gör att boken är värd att läsa.

Jörgen Hermansson

Noter

* Denna anmälan bygger på min fakultetsopposition 22/11 1997. Förutom Stolpes försvar, har jag försökt att beakta kloka synpunkter från några av mina kolleger i Uppsala: Katarina Barrling, Barry Holmström, Christer Karlsson, Torsten Svensson och Helena Wockelberg.

1. Den bästa framställningen av hur man utformar ett "rättvist" valsysteem är enligt min mening Balinsky & Young 1982. Analysen handlar om hur man fördelar mandat mellan olika valkretsar (delstater) och inte om fördelning mellan partier, men kan i princip överföras till det problem som står i förgrunden i de proportionella valsysteemen. Inslaget av strategiskt agerande inom olika valsysteem behandlas av Cox 1997. Frågan om bästa beslutsmetod för beslutande församlingar skiljer sig enbart på det praktiska planet från Stolpes problem, men det gör att vi ändå får anledning att beakta vissa ytterligare metoder, t.ex. seriemetoden (norska stortinget) och elimineringsmetoden (Sveriges riksdag). Se här Nurmi 1987 och Hermansson 1989.

2. Arrows klassiska "omöjlighetsteorem" motsvaras i detta sammanhang närmast av det teorem som Gibbard och Satterthwaite har bevisat oberoende av varandra. Dess innebörd är väsentligen att enbart diktaturen kan garantera att väljare inte behöver fundera över hur man ska taktikrösta. Ett par andra teorem med relevans för Stolpes avhandling har bevisats av Young respektive May. Young har påvisat att Condorcet-kriteriet står i motsats till "konsistens", vilket är ett krav som kan sägas omöjliggöra valkretsmanipulation. Mays teorem är ett av få "positiva" resultat inom Social Choice-litteraturen. Det slår fast en unik uppsättning av egenskaper hos den enkla majoritetsregeln. I den mån vi vill ha en beslutsmetod som inte gör skillnad mellan de röstande (anonymitet), är neutral i förhållande till olika förslag, garanterar

Not 3. Korrelationsmatrisen

	Resp	Cond	Borda	Monot	Strat	Komp	Utbud
Respekt	1,000	-,004	,404	,688	,831	-,722	-,287
Condorcet	-,004	1,000	,806	-,619	-,218	-,421	,781
Borda	,404	,806	1,000	-,116	,046	-,642	,737
Monotonicitet	,688	-,619	-,116	1,000	,745	-,272	-,552
Strategi	,831	-,218	,046	,745	1,000	-,476	-,514
Komplexitet	-,722	-,421	-,642	-,272	-,476	1,000	-,074
Utbud	-,287	,781	,737	-,552	-,514	-,074	1,000

att det aldrig är en nackdel för ett förslag att få ökat stöd (positiv respons) samt försäkrar oss om att alltid nå fram till ett beslut bör vi alltid beakta den enkla majoritetsregeln eller s.k. utvidgningar av den metoden. Se här Hermansson 1989 och 1992.

3. Korrelationsmatrisen, se nedan.

Faktoranalysen (principal komponent; varimax) ger följande resultat:

	Komponent 1	Komponent 2	Grupp
Respekt	,965	,121	1
Condorcet	-,122	,953	2
Borda	,285	,930	2
Monotonicitet	,791	-,452	1
Strategi	,903	-,194	1
Komplexitet	-,725	-,535	1
Utbud	-,389	,842	2

Referenser

- Balinsky, Michel L. & H. Peyton Young. 1982. *Fair Representation. Meeting the Ideal of One Man, One Vote* (New Haven: Yale University Press).
- Cox, Gary W. 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Elster, Jon. 1988. "Introduction" i "Elster, Jon & Rune Slagstad, red. *Constitutionalism and Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Hermansson, Jörgen. 1989. *Spelteorins nytta. Om rationalitet i vetenskap och politik* (Statsvetenskapliga föreningen i Uppsalas skriftserie, 109, Almqvist & Wiksell International).
- Hermansson, Jörgen. 1992. "Introduktion till del II, Varför demokrati?" i *Idéer om demokrati* (Stockholm: Tiden).
- Hermansson, Jörgen. 1996. *Om möjligheten att demokratiskt rättfärdiga den ekonomiska och monetära*

- unionen. *Bilaga till EMU-utredningen (SOU 1996:158)* (Stockholm: Finansdepartementet).
- King, Gary, Robert O. Keohane & Sidney Verba. 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (Princeton, NJ: Princeton University Press).
- Lewin, Leif. 1996. *Votera eller förhandla? Om den svenska parlamentarismen* (Stockholm: Norstedts Juridik).
- Lijphart, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990* (Oxford: Oxford University Press).
- Nurmi, Hannu. 1987. *Comparing Voting Systems* (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company).
-